

/ 68

चांदोबा

नवीन वर्षासाठी शुभेच्छा

THE MOST
POPULAR
MAGAZINE
YOU CAN
THINK OF
FOR YOUR
NEAR AND DEAR ONES
TALK AWAY

CHANDAMAMA

GIVE THEM
A
MAGAZINE
IN THE LANGUAGE
OF THEIR CHOICE

ASSAMESE, BANGLA, ENGLISH, GUJARATI, HINDI, KANNADA,
MALAYALAM, MARATHI, ORIA, SANSKRIT, TAMIL AND TELUGU

AND LET THEM ENJOY THE WARMTH
OF THE HOME AWAY FROM HOME

SUBSCRIPTION
BY AIR MAIL TO ALL COUNTRIES

Six issues Rs. 300
Twelve issues Rs. 500
by surface mail within India
Twelve issues Rs. 120

Send your remittances
by Demand Draft or Money Order
favouring 'Chandamama India Limited'

to:

INDICATION DIVISION
CHANDAMAMA INDIA LIMITED
CHANDAMAMA BUILDINGS, VADAPALANI, CHENNAI-600 026

Founded by
**CHAKRAPANI
B. NAG REDDI**
Editor
VISWAM
Editorial Advisors
**RUSKIN BOND
MANOJ DAS**
Designing & Technical Advisor
UTTAM
Publisher
B. VISWANATHA REDDI
Director Marketing
V. MADHUSUDHAN
HEAD OFFICE
Chandamama Buildings
Vadapalani, Chennai-600 026
Tel: 4847778 Fax: 4835298
OTHER OFFICES
BELURNESTWAR
116-B, J.D.A. Duplex Houses
Baramulla
Bhutanagar-751 003
Orissa, Phone: 558534
DELHI
Flat No. 415, 4th Floor
Pratap Bhawan
8, Bahadurpur Zafar Marg,
New Delhi-110 002.
Phone: 2270119
MUMBAI
2/F Naaz Buildings
Lamington Road,
Mumbai-400 004
Phone: 3889763-3889764-3887110
Fax: 3889620

The stories, articles and
designs contained in this
issue are the exclusive
property of the Publishers
and copying or adapting
them in any manner
medium will be dealt with
according to law.

होण्यासक
बी.राजी रेड्डी, चक्रपानी
आशेचा समय

राज्यां जगात सगळीकडे आशा नि अपेक्षा यांची काने जाणवत आहेत. सापण एका फार
मलबवपूर्ण खोलसंवासातून बात आलेत. एका नव्या शातकाचीय नवे तर एका सहस्रकाची
सुवात होणार आहे. रविविक्रम, आपण सर्वजण एका अशाच्या उत्सवातले मारलो आहोत.

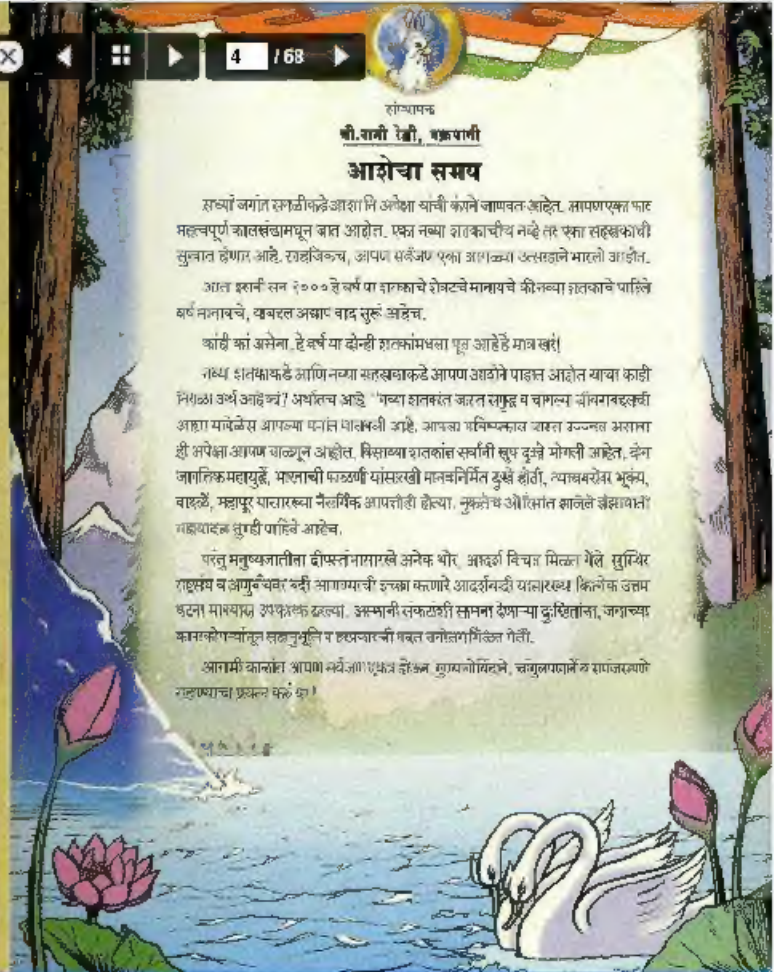
आत इरानी सन २००० हे वर्ष पा शातकाचे शेवटचे मानावचे की नव्या शातकाचे पहिले
वर्ष मानावचे, खबरत आसा वाद सुरू आहेत.

काही कां जसेना, हे वर्ष या दोन्ही शातकांमधला पूत आहे हे मान खरं!

नव्या शातकाकडे आणि नव्या सहस्रकाकडे आपण अगोने पाहत आहोत याचा काही
निगळा उर्थ आहेच? अर्थातच आहे. "नव्या शातकात जगत समुद्र व चांगल्या बीजावडकी
आहा यावेळेस आगल्या पलात पातळी आहे, आगल्या पविष्टकात जगत उज्ज्वल भराता
ही अपेक्षा आपण बाळगून आहोत. विसाव्या शातकांत सर्वांनी सुख दुःखे मोगरी आहेत. देण
जागतिक महायुद्धे, भयनाची फळणी पोसखळी मानवनिर्मित दुःखे होती, त्याचबरोबर भूकंप,
बाइलें, म्हापूर यासारख्या नैसर्गिक आपत्तीही होत्या. मुक्तेच ओरिमांत शानले जेसावता
महायादन सुग्री पहिले आहेच.

परंतु मनुष्यजातीला दीप्ततांमागले अनेक थोर, अदर्श विचार मिळता गेले सुस्थिर
राष्ट्रसम व अगुर्वचने वरी आगण्याची इच्छा कतावे आदर्शमदी यत्नावरुध किनेक उत्तम
घटना मानयात उपकृत दहत्या. अस्माकी संकटशी समना देणाऱ्या दुःखितांना, जगाच्या
कामकाय्यांतून सलगभूति व हयचारनी वगत वगोत्तरांमिळत गेली.

आतामी काळोत आपण सर्वजण एकत्र होऊन, सुस्थिराविंदने, चंगुलपाने व राजतऱ्याने
राष्ट्राच्याचा प्रयत्न करू का!

मध्यम ज्ञानकाष्ठ्यः

अथ कालौ

अन् आला चाल्वावाच्या वैभवशाली अनुक्रमणिकेवर एक दृष्टी टाकून पहा -

चान्दोवा

2000

ज्ञानं लोकं स्थानं तत्सूत्री गान्ध्याणां पण्डितानां चैव परमं । अतः च योक्तुं योक्तव्यं यत्कृत्वा यं तु लब्धवान् । नृपतनयः ।
भारतप्रियाय च अन्यैः कौटिल्यैः वाच्यता मिथ्या । नृपतिः । हा जेम्स प्रवाहः स्वामिन् । निजान् योक्तव्यं । नृपतनयः ।
यस्मिन् वदन्तः कथायां यदादेहैः श्रीदेहैः लोचने ज्ञानं ।

[illegible]

इथे गुप्तज्ञानात लोखन येथेच प्रथम सन्यासादिच काढते. त्यामुळेच वाहपरिच्छिन्नाई. मलाही जिवाची मरणा शक्ती मूळबूनभोग्याची शक्ती मिळण्यासाठी काही व्यवहारिक सूचना मिळतील.

धत्तात्रेयस्य धत्तात्रेयस्य कर्त्ता धत्तात्रेयस्य कर्त्ता धत्तात्रेयस्य कर्त्ता

यती किंवा निष्कामीयान्निमानसः अस्मिन्वाते अने वा? राध्या
विशेषान् ज्ञाने अन्वये कर्त्ता होवात? ज्ञानात् गोहयान् वाक्या-
वाक्यादिक इत्यादि

बालू पाटिलचा जन्मतेल्या एका विशेष व्यक्तीचे जीवन व कर्त

मैत्रताची संयुक्ती, वाङ्मय व वाङ्मय मंडळ प्रज्ञा आणि साहित्यात
जमीन कामी अर्धा ज्ञान सौमित्रिक व सौमित्रिक गाणी. मध्याच्या जागा
मध्यमागरी हराबे अर्धे मिश्रण. ज्ञान वाङ्मय सौमित्रिक मिश्रण
'ज्यासाठी ज्ञान वाङ्मय', 'अज्ञान ज्ञान वाङ्मय' व 'अज्ञान ज्ञान वाङ्मय'.

गुन्वा आध्यात्म्या शोचनी ॥ क्षितिजाश्रिते मेघाः वातादयः ।

THANK YOU THE FOURTH ESTATE!

The news of the reappearance of *Chaudamama* was no doubt a delight for the young and that was only expected, but what gave us an added reassurance was the warm coverage of the event by the media. Several major newspapers, in English and other languages, carried the good tide to their readers and the BBC and the Doordarshan Metro (*Aaj Tak* of TV Today) telecast interviews with the publishers highlighting the spirit behind the publication—which is to familiarise the young with the different aspects of the heritage of India through tales, legends, quizzes, and other features, while inspiring them to enter the new millennium with a faith in the future.

We thank the media and wish them a bon voyage into the new era along with *Chaudamama*.

Simultaneously, we wish the same to our numerous readers and would-be readers, writers, distributors, agents, and other collaborators and well-wishers who reiterated their support to the publication as soon as the news of its re-launch reached them.

S. Chaudamama
— Publisher

MORE FOR OUR READERS

We are overwhelmed by the welcome extended by our readers on hearing about the relaunching of their favourite magazine and by their reaction on seeing the first issue for December 1999.

We are extremely grateful for their words of praise, unequivocal support, encouragement, and suggestions.

Our subsequent issues will carry details. Our readers may watch out for the announcements. Meanwhile, keep writing to us.

—Editor

Among them are puzzles, quizzes, painting contests, and essay-writing competitions which will tap their talents. All these are being planned.

खास बातम्या

समुद्रांत बुडालेली
झारका

गुजरातीतील झारका ही नगरी श्रीकृष्णाने वसवली होती. त्याच्या निर्माणानंतर ती लोकांचे स्मृतीत बुडाली अशी माहिती पुराणांत आहे.

भारतीय शाहरी पुराणसंशोधन खात्याचे महर्षी, डॉ. आर.एस. राव यांनी अनेक वर्षे या पुराणकाहीन जागेत उत्खनन केलेले आहे. त्यांच्या मते, ही श्रीकृष्णाची नगरी, कुडांबळी या प्राचीन वेदाच्या वन अवशेषांच्यावर ३५५५ वर्षांपूर्वी वसवली होती. पण इतर व्यतिरिक्त.

समुद्राने ती गिळंकृत केली, तरीही हे अतिशय येण्यापूर्वी, एक आठवडा अगोदरच, श्रीकृष्णाने सर्व नगरवासीयांचे स्थलंतर केलेले होते. झारका नगरी येथेच श्रीकृष्णाने जमीन रुधाण्याचे जे तंत्रज्ञान वापरले होते ते आजही प्रचलित आहे.

झारकेचे खनन निधीच्या अभावी सध्यां तहकूब केलेले आहे. लोकरच या संपूर्ण प्रकल्पाचा बोबोरी एक उपभूत तयार करणार आहे.

बयोपुत्र पथिक

धर्तरेत जन्मल्या १२८ वर्षे वयाचा नागरिक सगळीकडे चालत फिरत आहे. तेवढ्यापेक्षा तो चारू इकडे होता. मात्र त्याच्या तळपाणी चौकट्या संस्थापक किम अब्दुल्ला यांच्यातून तो पोल्याच्या व उठांच्या श्रद्धेलात पाव घेत असे. त्याला मोठे पदार्थ व चमचमीत भोजन अतिशय आवडते पण.

बरेच दिवस ही उपवासही नेमाने करत असे. त्याच्या घरचात त्याच्या घरात १२८ मोठे व पतवडे आहेत.

पसंतीवर चाललेला सर्वात मोठा प्राणी

“खरंच आश्चर्य बाटण्यासारखे आहे! पृथ्वीच्या पाठीवर कधीकाळी चालणारा सर्वात मोठा प्राणी आहे हा - “ओक्साइडिया युनिव्हर्सिटीचे तज्ज्ञ मि. रिचर्ड स्पेन्सी म्हणतात. त्यांच्या नेतृत्वाखाली संशोधन करणाऱ्या तुवळीला, आग्नेय ओक्साइडिया मध्ये हायमनसॉरचे अवशेष सापडले. या अवशेषांवक्त अंदाज बांधता आला की, विजंतूपाणी या प्राण्याचे वजन ६० टन व उंची ६० फूट होती, आणि सर्वात जास्त प्राणीची त्याची मान होती अशी माहिती अधिकारिकांनी दिली.

मेली आहे. जगभर दुर्मीळ अनेकजणी, डेव इमारतीतल्या राहिल्यां मजकुराच्या एखाद्या लिडकीत, तो बहिनीक उभा राहून स्थूल जैवसृष्टी शकता असता त्याचं राव 'पॅरोपोमायटन' असे पडलं आहे. त्याचा अर्थ 'जो चालायला बाबता की घुम्टी इतले असं देवमंडा' असा होतो.

Eat Healthy, Think Better.

The Indian ethos of the unity of mind and body is as ancient as our culture. And this rich Indian heritage has inspired dynamic new motto at Britannia.

The new Britannia captures the very essence of purity, energy and freshness, implicit in all our food products.

After over seven decades of being an inseparable part of your daily life, now Britannia ushers you, into a healthier and tastier future.

© 1999 BTL 10/94

वेताळाच्या
गोष्टी

प्रजाशिक्षण

निकत्याचा पक्षा विक्रमार्क आढाजबळ पुन्हा परत आला. त्याने झाडावरून प्रेत खाली काढले आणि आपल्या खांब्यावर घेतले. नंतर तो स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेवांत लपलेला वेताळ म्हणाला, "राजन् ! मध्यरात्रीच्या यानेजी स्मशानात मुतलेले, विषारी खर्ष जगदी मुक्तपणे हिंडत असतात. हे ठाऊक असूनदेखील तू आपला जीव कां धोक्यात धालतो आहेस? असे कोणतं सक्षय आहे की ते साधण्यासाठी तू हा धोका पत्करतो आहेस? आपले ध्येय साधण्यासाठी तू जो मार्ग स्वीकारला आहेस तो योग्य आहे की नाही याचा तू विचार केला आहेस का? कारण कधीकधी हुशार व्यक्तीसुद्धा आपण करतो आहे ते ठीकच आहे आणि त्यांच्या प्रयत्नांतून त्यांचे निश्चितच कल्याण होणार आहे अशा भ्रमांत राहतात. गिरीसमजुतीमुळे तुला सन्ध करण्यासाठी म्हणून जयचंद्र राजाची गोष्ट सांगतो त्याने तुझा यकणाही दूर होईल. तेव्हा नीट ऐक." हे सांगत वेताळ विक्रमार्काला राजा जयचंद्राची गोष्ट सांगू लागला. "महेंद्रगिरीचा राजा जयचंद्र सर्व शास्त्रांत पारंगत व एक कुशल राज्यकर्ता होता. प्रजा त्याच्यावर अगदी खूप होती.

चांदोबा

हवे, ते आम्ही जरूर करणारच."

बैचांनी निमूटपणे रोण्याला औषध दिले व थोड्या वेळानंतर म्हणाले, "सुदैवाने आता धोका टळला आहे."

म्हणजे पुन्हा म्हणाला, "धोका टळला याच कारण तिचं भाग्य आहे, तुमचं औषध नव्हे."

हे सर्व पाहून जवचंनू खूपच चिडला आणि त्याला वाईट वाटले. राजवाड्यात फातल्यावर तो मंत्र्याला म्हणाला, "मंत्रीजी, आपल्या प्रजेत किती मूर्खपणा आणि गाढ अंधविश्वास भरलाय, याचं मूळ उपद्रव ब्रह्मण्यासाठी आपण लोकरच काही उपाययोजना केली पाहिजे."

मंत्री धीरवमने जरा विचार करून सांगितले, "आधुनिक शिक्षणाच्या प्रसारानेच हे अज्ञान नाहीसे होऊ शकेल. यासाठी आपण जा काही कायदे बनवलेत, तर ते अमलात आणता येतील."

राजा जयचंद्राने मंत्र्याच्या सल्ल्यानुसार काही नवे कायदे बनवले व त्यांची अंमलबजावणी करण्याचा हुकूम दिला. हे नियम देशांतल्या दितीशिराब व परंपराविरुद्ध होते. म्हणून प्रजेत ते पसंत पडले नाहीत, लोकांनी आरोप केला की हजारी वर्षांची परंपरा व दहिवाद मोठण्याची राजाची इच्छा आहे. सर्व लोकांनी मिळून विनायक मायाच्या एका व्यक्तीस आपला प्रतिनिधी निवडला व विचारसंनिमय करण्यासाठी राजाकडे पाठवला.

विनायकने राजासा संगितले, "महाराज, पिढ्यानापिढ्या चालू असलेली परंपरा आपण नाहीतरी करू पाहत आहात. पण ती आपल्या देशाची संस्कृति आहे, याच अर्थ अस होतो की आपण संस्कृतिविरुद्ध आहात, जर आपण हे कायदे लोकर रह केले नाहीत तर प्रजा बंड करून उठेल आणि कुणीही आपल्याला साथ देणार नाही."

एकदा राजा येथे बसतून आपला मंत्री धीरवर्मा याच्याबरोबर नगरात फिरत होता. एका बरातून जोरजोराने आवाज येत होता. ते दोघे त्या बरात गेले.

त्या बरात गौरी नावाची एक मुलगी खूप खिंस आजारी होती, तिला बघच ताप होता. त्या दिवशी राण होतं म्हणून बरातलवार मंडळींनी ताप जसतनाही तिला अष्टाहसामे आघोळ घातली, तेव्हा ताप आणखी वाढला. रोण्याला तपासवला वेंचमुळांना धोतावणे पाहिले. ताप वाढण्याचे कारण वैद्यांना कळताच त्यांनी बरातल्या मंडळींवर रागाने तोंड खेडले.

त्यावर बरातला म्हणजे शासकजोराने ओरडून नैद्याला म्हणाला - मुलीच्या नदिवांत जिवंत राहाणे असेल तर राहिल, पण जर मरण निहीलंलं असेल तर ती मरेल. पण परंपरेनुसार जे आम्ही करावला

चांदोबा

12

जरी विनायक हे सर्व मोठ्या चिंमन्न भावाने बोलत होता, तरी त्याच्या स्वरात धोकाची सूचना होती. राजाने मनोमन विचार केला, "एक सामान्य नागरिकाचे हे धाडस, की मला मंडाची धोकाची सूचना देऊ शकतो हा!" राजाच्या चेहऱ्यावरचा संताप समजत होता, त्याच्या मनात विचार आला की या विनायकाला अदक करून तुरुंगात डांबून ठेवावे.

मंत्र्यांनी राजाच्या चेहऱ्यावरून त्याचे विचार ओळखले. राजाला शांत राहण्याची सूचना करीत तो म्हणाला, "महाराज, मूर्ख व अंधविश्वास असणाऱ्यांबरोबर आपण नाही जिंकू शकणार. एकवेळ मृगजळांतले पाणी पिता येईल, पण मूर्खपणा दूर करणे अशक्य आहे. ब्रह्मदेवाचासुद्धा परामर्श होतो मूर्खांपुढे! विनायकाला आता अटकत टाकले तर त्याचा अर्थ होईल की प्रजेला आपणच बंड करण्यासाठी भडकवतो आहोत."

"मग काय जाणतबुजत आपणही मूर्ख बनून अड्याच्यासारखं वागणारच? अंधविश्वासापुढे बळी जाणाऱ्या निर्दोष, अथाप मुलांना नि स्रियांना मरू घायचं?" राजा पोटातिडीकेने बोलला.

धीरवर्मा विचारात पडला, नंतर विनायकाला बोलावून म्हणाला, "बव, आम्ही नवे कायदे कांही काळ स्थगित करतो आहोत, तोपर्यंत तू चांगला कायद्याचा अभ्यास कर, त्यानंतरही जर तुला असं वाटलं की हे कायदे प्रजेच्या हिताचे नाहीत तर ते तू केले जातील. या विचाराशी तू सहमत आहेस का?"

विनायकने छे गौष्ट मानली. तो पांच वर्षांपर्यंत मनःपूर्वक अभ्यास करत होता. शिक्षण पूर्ण झाल्यावर तो राजाला भेटला. राजाने विचारलं, "सांग, आता तुझा काय विचार आहे?" विनायकने

संगितलं, "महाराज, खरंच माझा विचार बदलला आहे. जोपर्यंत प्रजेला या सडक्या रितीरिवाजांच्या दलदलीतून बाहेर काढता येणार नाही, तोपर्यंत आपल्या देशाची उन्नति अशक्य आहे."

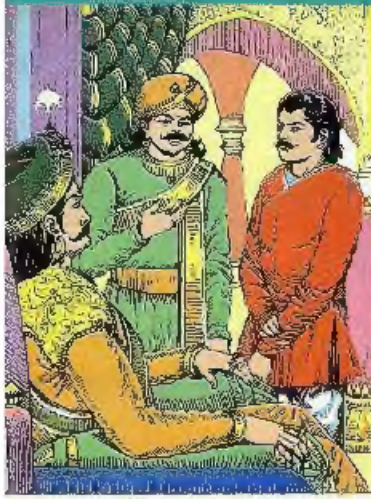
"फार छान! आता कायद्याचं पालन आपल्या प्रजेकडून करून घेणं हे तुझं काम राहील" राजा त्याला विश्वासात घेऊन म्हणाला.

"परंतु महाराज, प्रजेकडून या कायद्यांचे पालन करून घेण्यात मला कोपता फायदा?" विनायकने प्रश्न केला. "दरमहा तुला हजार मोहरा दिल्या जातील." राजा म्हणाला, "आणि राजकर्तृचारीपद देखील!"

"महाराज, मी प्रजेचा प्रतिनिधी आहे, म्हणून त्यासाठी मला हजार मोहरा मिळतील, पण आपणमुद्धा प्रजेचं प्रतिनिधी आहात. मला कळेल का की आपल्याला दरमहा किती मोहरा

चांदोबा

13

मिळतात?" विनायकने थोड्याने विचारले.

राजा जपचंद्रास राग आला. त्याने करळा स्फोटात म्हटले, "आमचे पूर्वज वर्षानुवर्षे या देशावर राज्य करीत आले आहेत. माझी तुझ्याशी नरोचरी करणाऱ्याचा प्रश्नच येत नाही."

विनायकने हंसून म्हटले, "आपण राजवंशात जन्म घेतला आहे म्हणून राजा झालात. म्हणजे एका मूढ परंपरेने आपल्याला राजा बनवले. प्रण मला तर प्रजेने आपला प्रतिनिधी नेमला आहे. जुन्या परंपरांच्यावर बहिष्कार ठाकण्यासाठी तर आपण कायदे तयार केलेत. याचा अर्थ असा झाला की आपल्या देशात राजा होण्याच्या परंपरेचादेखील शेवट झाला पाहिजे." विनायकचा हा निर्णायक तर्क ऐकून राजाचा चेहरा एकदम उतरला. काय उत्तर द्यावे ते राजाला समजेना. म्हणून त्याने तांत्रिकीने मंत्री धीरवर्मा यांना बोलावून घेतले.

चांदोबा

14

धीरवर्माने विनायकची सारी चर्चा ऐकल्यानंतर त्याला म्हटले, "तुझे म्हणणे ठीक आहे पण यांत प्रजेचे मन काय आहे ते चळवळीं आपल्याकडे आहे. जर प्रजासत्त तुझ्या वाक्याने असले तर महाराज वानप्रस्थ स्वीकारतील व सिंहासन तुझ्यावर सोंपवतील. मात्र एक अट आहे. अट इतकीच की जेव्हा देशातली सारी प्रजा शिक्षित होईल, तेव्हाच त्यांचं मत विचारलं जावं." "माझ्या मोते हे काहीच शक्य होणार नाही. मी तर कर्मचाऱ्यापद स्वीकारणेंच पसंत करीन" इतकं म्हणून विनायक निघून गेला.

विनायक जाताच राजाने मंत्र्यांस आदेशवर्गित व रागाने विचारले, "तू विनायकला असं कां सांगितलंस की मी सिंहासन त्याच्यावर सोंपवीन म्हणून?" "महाराज, अन्ना कडा, माझ्या म्हणण्यांत एक मोठं राजनैतिक रहस्य आहे. जोपर्यंत प्रजा अशिक्षित आहे. मूढ आहे. परंपरावादी आहे, जुन्या रिवाजांवर अंधश्रद्धा ठेवते, तोपर्यंत राजवंशातल्या व्यक्तीलाच प्रजा राजा मानेल, परवाचा सामान्य व्यक्तीला नाही. कारण ही सुद्धा एक जुनी परंपरा आहे. विनायकच्या सांगण्यावरून प्रजा त्याचे ऐकणार नाही. म्हणून मी जाणूनबुजून ही गोष्ट काढली. आणखी एक अटपण ठेवली की ती काहीच पूर्ण होणार नाही. त्यासाठी राज्यपरंपरा किंवा आपल्या विरोधांत जाण्याचा प्रश्नच उद्भवत नाही." मंत्रीनी आपल्या रहस्यपूर्ण उत्तराचा खुलसा केला. जरी मंत्र्यांच्या बोलण्यावरून स्पष्ट दिसत होतं की राजाच्या सिंहासनाला प्रजेकडून काही एक धोका नाही, तरी राजा जरा दहशत झाला. थोडा बेळ मीन पाळूनच गंभीर चेहरा करून तिथून निघून गेला. वेताळाने ही गोष्ट सांगितल्यावर प्रश्न केला, "राजन, प्रजेने विनायकला आपला प्रतिनिधी नेमला. शिक्षित झाल्यानंतर तो

महत्वाकांक्षी बनला आणि बुद्धीच्या बळावर त्याने राजाच्या सिंहासनाचा बसण्याचा प्रयत्न केला. परंतु शेवटी राजकर्मचारीच होऊन राहाण्याच्या निर्णय कां घेतला? दुसरा प्रश्न हा, की जेव्हा मंत्र्यांनी थोळा मारून नेण्यासाठी विनायकवर राजाच्यातर्फे राजसिंहासन सोंपवण्याचे आदेशासन दिले तेव्हा राजा त्याच्यावर नागून झाला. कारण यामुळे सिंहासन हातातून नितरायाची भिती होती. यावर सर्वानी राजाला आज्ञासन दिले की जोपर्यंत प्रजा मूर्ख, परंपरावादी व अंधश्रद्धावृत्त आहे, तोपर्यंत त्याच्या राज्याला मुळांच धोका नाही. यावर तर राजा प्रसन्न व्हायला द्या होता. परंतु तो दहासा झाला आणि गंभीरहोऊन उठून निघून गेला. असं कां? माझ्या या प्रश्नाचं उत्तर माहीत असूनही गण बसलास तर तुझ्या डोक्याचे तुकडे-तुकडे होतील.

विक्रमाकाने वेताळाचा संदेह दूर करण्याच्या उद्देशाने म्हटले, "कुणी कितीही शिकलेला कां असेना, पण स्वार्थ कांही कुणाला तुटलेला नाही. बौद्धिक विकास झाला की महत्वाकांक्षा जास्तच वाढत जाते. याच कारणांमुळे विहावाचायला शिकताच राजसिंहासनावर बसण्याची इच्छा करूं लागला. पण अटीनुसार प्रत्येक नागरिक शिक्षित

झाला की राज्यांत कितीतरी विनायक होतील. आणि शगळे राजसिंहासनाचे स्वप्न पाहू लागतील. राजा होण्यासाठी स्वार्थभेदे तर्का लागेल. या स्थितीत त्याला मग ध्यायचा नव्हता. कारण त्यांत तोच जिकेत अदी कांही रवाची नव्हती. त्यामुळे त्याने राजकर्मचारीच बनून राहण्यांत आपले हित साधले. स्वार्थ देव याचं मूळ आहे."

दुसऱ्या शेंकड्या समाधानासाठी राजा विक्रमाकाने सांगितलं, "आपल्या राज्यांतलं जुन्या परंपरा, अंधश्रद्धांना मूढ पद्धती समजून राजा त्या ख करणार होतं, पण जेव्हा त्यांच्या हे वक्षांत आलं की राजाची वंशपरंपरा ही देखील एक मूर्ख परंपरा आहे, तेव्हा तो गंभीर झाला. काय परंपरा नष्ट झाल्या तर राजसिंहासनाचे अस्तित्वसुद्धा धोक्यांत येऊ शकतं. म्हणून नाईलाजाने त्याला आपल्या प्रजेला पूर्वीच्याच आचारपद्धतीत सोडून घ्यायला हवं आणि ते त्याला पसंत नव्हतं! म्हणून दुखी होऊन तो गंभीर मुखाने तिथून उठून निघून गेला."

राजाचा मीनभंग कळण्यात राकल झाल्यामुळे मीनभंग वेताळ शवासासहित अदृश्य आला व पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

कल्पित (मूळ रचना - रसुंधरा)

15

चांदोबा

निसर्गाचा खेळ

या वर्षी फार जास्ती पाऊल पडल्यामुळे चहूकडे पाणीच पाणी झालं होतं. कुरास्थळी नदीच्या पुरांत आसपासची सर्व गांवे पाण्याखाली गेली होती. नायडूची जमीन नदीकिन्यालागत होती व त्याने खूप कष्ट करून धीक उभं केले होते. ते सगळे नष्ट झाले. मोठ्या मुश्किलीने नायडू आपल्या कुटुंबासह प्राण वाचवून सुरक्षित ठिकाणी पोचू शकला.

ही गोष्ट जेव्हा नायडूचा मित्र रायडू याला समजली तेव्हा तो शास्त्रातून त्याला भेटायला आला व त्याने त्याचे सांत्वन केले. "नायडू, हा सगळा दशिबाचा खेळ आहे, जेव्हा लक्ष्मी येते तेव्हा नारळाच्या पाण्यासारखी येते, आणि जेव्हा जाते तेव्हा हळीने खाहिल्या बेतीप्रमाणे दिसून येते. नशीब एका हाताने देतं नि दुसऱ्या हाताने काढून घेतं. यात नवीन ते काय आहे?"

दोन मिनिटे गप्प राहून नायडू उत्तरला, "तीस वर्षे मी दिवसरात्र मेहनत करून मिळवलेली सारी कमाई एका रात्रीत गमावली आहे मला वाईट वाटतं, तू ज्या नशिबाबद्दल बोलतो आहेस. त्यानेच मला ही मिळकत थोडीथोडी करत दिली होती. जर त्याने माझ्याकडून थोडीथोडी काढून घेतली असती तर मला इतकं वाईट वाटतं नसतं. पण त्याने सर्व काही फक्त रात्रीत काढून घेतलं! नाहीतर तुलासुद्धा माझी समजूत घालण्याची वेळ पडली नसती, नाही का?" हे ऐकून रायडू चुप बसला.

जार, सत्या

सुवर्ण सिंहासन

फार फार वर्षांपूर्वी एक काळ असा होता की दक्षिण भारतात चार मोठी बलवंद राज्ये होती. कौडिन्य, कालिंदी, चंपक व कुंद. यांच्याखेरीज सहा ल्हान राज्येही होती.

हेक्ष्य वंशाचा कौडिन्यचा राजा पौरखत मोठा पराक्रमी व कुशल राज्यकर्ता होता. दक्षिण भारतातल्या राज्यांमध्ये क्षुल्लुक काहणांमुळे नेहमी लढाया होत असत. पौरखतने आपले राजकारणी कौशल्य वापरून त्यांच्यात सद्भावना व एकी प्रस्थापित केली. त्याच्या नेतृत्वाखाली सारा दक्षिण भारत एका छत्राखाली नांदत होता. सर्व राजांनी त्याला आपला नेता व सम्राट मानले होते. चारी दिशांना त्याची कीर्ति पसरलेली होती.

दुर्दैवाने त्याला मूलबाळ नव्हतं, म्हणून त्याच्या मृत्यूनंतर त्याच्या भावाचा मुलगा हयग्रीव याने राज्याचा भार सांभाळला.

हयग्रीव स्वभावाने खूप चांगला होता पण एका चंगलवा राज्यकर्त्याचे गुण त्याच्यात नव्हते. ही गोष्ट त्याचे सावत, अधिकारी व समतंता माहीत नव्हती. एखात फक्त एकच व्यक्ती अशी होती की राजा हयग्रीवाची कुबत त्याला बरोबर ठाऊक होती. ती व्यक्ती म्हणजे पुलिंद मझारक.

पुलिंद मझारक मंत्रशास्त्रातले एक मोठे पंडित व कुशल राजकारणपटू होते. आपले शिक्षण काहीत पूर्ण करून सम्राट पौरखतच्या वेळी कौडिन्य राज्याच्या अस्थपाला आले. त्यांच्या

प्राडित्यामुळे प्रभावित होऊन पौरस्वतने आपल्या दाव्यांवाट त्यांच्या रीतसर स्पर्कार केला व त्यांना आश्रय दिला होता.

पौरस्वतच्या मरणानंतर हयग्रीवाने त्यांना एका गुलचा व पित्यासमान मान देऊन राज्यांत त्यांची प्रतिष्ठा आपली वाढवली. जेव्हा राजगुरुंचे निधन झाले तेव्हा हयग्रीवाने पुतिंद यास कौडिन्य राज्यचे राजगुरुय्य दिले.

गुरुशिष्यांचे एकमेकांवर अतिशय प्रेम होते. म्हणून राजगुरु पुतिंदाने हयग्रीवाची असमर्थता पाहून वाईट वाटे. त्याने राजाला एक योग्य व समर्थ राज्यकर्ता बनवण्याची पराकाष्ठा केली. राजगुरुंची आत्यंतिक इच्छा होती की पौरस्वताप्रमाणे हयग्रीवाची कीर्ति दूरवर पसरवी, व मांडविक

चांदोरा

18

राजांनीही त्यांना तितकाच मान द्यावा. एका बाजूने ते राजाला कुशल राजनीतीची शिकवण देत होते व दुसऱ्या बाजूने दरबारी व मांडविक सामेगांपासून राजाची कमजोरी लपवत राहिले. म्हणजे सामेगांनी राजाचा योग्य तो मान राखावा, व त्याच्या दुर्बलतेचा अनुचित फायदा घेऊं नये हा हेतू। पण यांत पुतिंदाने यश मिळाले नाही व हयग्रीव कधीही चांगल्या प्रकारे राज्य करू शकला नाही.

एक दिवस काही सैनिकांसह हयग्रीव जवळच्या रानांत शिकारीसाठी गेला. तिथे त्यांनी एक बारशिगा पळताना पाहिला. हयग्रीवाने नेम धरून बाण मारला पण त्याचा बाण चुकला व बघतानाचता शिकार हातातून निसळली. हयग्रीव निराश व उदास झाला. त्याला आपल्या दुर्बलतेची शरम वाटत होती. त्याच वेळेस मागून येणाऱ्या सैनिकांचे कुत्सित हस त्याने ऐकले. ही गोष्ट त्याच्या मनाला फारच लागली. त्याला वाटते जसं काही हे जसं सैनिक म्हणताहेत? 'गुल्ली झाले दुबळे नि असमर्थ आहात की एका साध्या बारशिगाला मार्ग शकला नाहीत. मग एवढा मोठ्या राज्याचा कारभार कसा काय सांभाळत आहात? पौरस्वतासारख्या फाकमी वीरराजाचे तुम्ही लायक उतराधिकारी आहात का?'

जखमी ह्रीणासारखं त्याचं हृदय बिड झालं. एकदा त्याला वाटलं की सैनिकांना जाऊन लग्नकार्य की मला हंस्प्याची तुम्ही शिमत करी होते? आणि त्यांना दंड ठोडवावा. परंतु तो अतिशयकोची व न्यूनमंडाने पळालेला असल्यामुळे तो कटोरपणे बोलू शकला नाही. त्याच्या मनांत आलं की तो खरोखरच राजा होण्यास लायक नाही आणि म्हणून

शिष्यांना काही विचारण्याचा नैतिक अधिकार त्याला नाही.

तो मुकाट्याने राजधानीला परत आला. राजा गंभीर झालाय हे पाहून शिपाई घाबरेले. कुणीही राजाला परत विचारायचं धाडस केलं नाही. तेदेखील त्याच्यामागेमागे निमूटपणे आले.

हयग्रीव हळुग्या व नरम स्मृतावाचा होता. त्यामुळे त्याच्या सैनिकांनी अभावितपणे केलेला अपमान त्याला असह्य होत होता. स्वतःच्या दुबळेपणाचा व वावळटपणाचा त्याला पश्चाताप वाटत होता. त्याच्या मनांत आलं की जर हे सामान्य शिपाई माझ्या चुकीला हंस्प्याचं साहस करू शकतात तर दरबारांतले बुद्धिमान नागरिक, सरदार, अधिकारी माझ्याविषयी काय म्हणत असतील? या कल्पनेने त्याला मेल्याहून मेल्यासारखे झाले. व मन कधी झाले "राजाच्या भूमिकेतच काय, एकसाधा नागरिक म्हणून देखील जगायचा मला अधिकार नाही; जगांत दुर्बल व अकार्यक्षम लोकांसाठी मुळीच स्थान नसतं. चिक्कर असो माझ्या जगण्याला." अशा विचारांत खिन्न, निराश व उदार होऊन तो राजवाड्यात पोचला.

दुसऱ्या विनर्ली राजगुरु पुतिंद यास लेंवेच मिळाला की महाराज हयग्रीव यांचे पहांटे आकास्मिक निधन झाले. ते स्तंभित झालेले व धांवतच अंतर्पुरांत आले. राजपरिवारातील हर्ष मंडळी या अचानक व अकारण मृत्युमुळे संचित व चकित होऊन महाराजांच्या शवापाठीं बसली होती. जेव्हा राजगुरु पुतिंद महाराजांच्या मृत्युब्रह्म विचार करत धरी परतले, तेव्हा एका सैनिकाने बाबत त्यांना एक लहान संदूक दिली व म्हणाला,

19

"महाराजांनी आज सकाळी हे आपल्याला बायला सांगितलं होतं. त्यावेळेस आपण मंदिरात पूजा करीत होतात, व नंतर लगेच आपण राजवाड्यावर गेल्यात म्हणून यापूर्वी मी देखू शकलो नाही."

त्या संदुकीत महाराजांनी विहीलेलं एक पत्र होतं. पत्रावरून महाराजांनी आपणदाया केव्याचे कळले. मृत्यूचे कारण आत्महत्या हे समजल्यावर राजगुरु जास्तच दुःखी व अश्र्वरथ झाले.

हयग्रीवाचे अंत्यसंस्कार झाल्यावर त्याच्या तीन वर्षांच्या मुलाला राज्याधिकार केला गेला. राज्यकारभार त्याच्या वतीने राजगुरु पुतिंद स्वतः पाहू लागले.

हयग्रीवाच्या राजवटीत राज्यांत किरकोळ संघर्ष होऊं लागले होते. ज्या राज्यांनी पौरस्वत

चांदोरा

८३ १९७४-७५

महाराजांचा पराक्रम पावून त्यांना आनंदाने सम्राटपद दिले होते, तेच आता कौशिन्य राज्यातून वेगळे होऊं माहात होते. हळूहळू हा विद्रोह वाढू लागला. इयद्रीयाचा मुलगा मोठा होईपर्यंत सर्व राज्ये स्वतंत्र झाली होती. सहा छोटी राज्ये होती तीही फुटून वेगळी झाली. हेडय बंशजांच्याजवळ पुन्हा फक्त कौशिन्य राज्यच शिल्लक राहिले.

त्यावेळेस कौशिन्यमध्ये हेडय बंशजाचा पांथबा राजा श्रीवत्त राज्य करीत होता. तो गुरू स्वभावाचा असूनही एक समर्थ व हुशार राज्यकर्ता होता त्याला एकच मुलगा होता. मुलगा जन्माच्या वेळीच राणीचा देहान्त झाला. राजाचे राणीवर निरतिशय प्रेम होते. तिच्या मृत्युमुळे त्याच्या मनाला फार मोठा धक्का बसला, जरी त्यावेळी तो

तज्ञ होता तरीदेखील त्याने दुसरा विवाह केला नाही व राणीशी एकनिष्ठ राहिला. आपल्या पुत्राचे पावनपोषण त्याने मोठ्या प्रेमाने केले व तो थोडा मोठा झाल्यावर दक्षिण भारतांतल्या श्रेष्ठ व प्रसिद्ध अशा गुरू कृष्णाचंद्राच्या आश्रमांत त्याला पाठवला.

हा बालक युवराज विजयदत्त, शास्त्र व शास्त्र या दोन्ही विखांत चंद्रकलेसारखा चमकू लागला. तो हुशारी आणि कर्तव्यगारीत सर्वांपेक्षा सरस असल्यामुळे आपल्या गुरूंचा वाडफा दिव्य होता. शास्त्र व शास्त्रांच्या अभ्यासानंतर गुरूजींनी त्याला राजनीतीचे शिक्षण दिले. म्हणजे राज्यकारभार नि राजाचे कर्तव्य या विषयांतले ज्ञानही दिले. त्याचा देश व राज्याच्या इतिहासाबद्दल शिकवतांना त्याचे पूर्वज पौरस्वताने आपल्या बुद्धी व पराक्रमाच्या जोरावर आपल्या छोट्या राज्याचे एक विशाल साम्राज्य केले बनवले, हेही त्याला समजावून सांगितले. पण त्याच्या दुर्बल व अकार्यक्षम वारसांमुळे साम्राज्याचे पुन्हा तुकडे तुकडे झाले. हे सर्व ऐकल्यानंतर तो स्वप्न गंभीर होऊन विचार करायचा आणि त्या राज्यांना पुन्हा एकत्र करे आणि एक अखंड साम्राज्य बनवचे याचे चिंतन करत राहतोयचा.

आता युवराज विजयदत्ताचा शिक्षणक्रम संपत आला होता तोच राजा श्रीवत्ताने विजयदत्तास त्तरित परत पाठवावे असा संदेश आपल्या सैनिकांमार्फत कृष्णचंद्रास पाठवला. जरी पित्याच्या या अनपेक्षित बोलावण्याने विजयदत्त चकित झाला, तरी गुरूंचा आदेश घेऊन तो थोड्याच रस्वर होऊन ताबडतोब राजधानीकडे निघाला.

मुलाच्या आगमनाची बातमी ऐकून महाराजांनी राजमहलाच्या प्रवेशद्वाराशीच त्याचे स्वागत केले. पित्याची गंभीर व चिंताक्रांत मुद्रा पाहून पुत्राला वाटले की राज्यांत नक्कीच एखादी कठीण समस्या उत्पन्न झालेली आहे.

भोजनानंतर जेव्हा पितापुत्र एकांतात बसले, तेव्हा विजयदत्ताने विचारले, "पिताश्री, मला तुम्ही अज्ञानक बोलावलेत त्याचे कारण कायले का?"

श्रीवत्त कांही क्षण मूक राहून नंतर म्हणाले, "पुत्रा! तुला माहीत असेलच की आपले पूर्वज पौरस्वत महाराज संपूर्ण दक्षिणचे सम्राट होते व सारी वल्लभपोटी राज्ये त्यांच्या अंघोळीसारखी होती. त्या राजवटीत त्यांना प्रादेशिक राजांनी कितीतरी अमूल्य नजराणे, निधी, अजोड वस्तू भेट म्हणून दिलेल्या होत्या. त्यांतली सोने, चांदी व कोखवधी स्थावरी रत्ने खजिन्यांत आहेत याची माहिती त्या राजांना आहे. पौरस्वत महाराजांनंतर त्या

प्रादेशिक राजांनी जरी आपली स्वतंत्र राज्ये घोषित केली असली, तरी आपल्याकडे मान कर कल्ले पाहण्याचा साहस असून तरी कुणी केलं नाही. म्हणून हे सारा धनकोश अध्याप सुरक्षित आहे. परंतु..."

एवढे बोलून श्रीवत्त एकदम गंभीर व गंभीर झाला. "परंतु काय पिताश्री?" विजयदत्ताने जरा धावलेच विचारले. "परंतु आज त्यावर कोणाचीतरी शिधाडनजर पडली आहे." पिता म्हणाला. "कोण आहे ती, ज्याने हे साहस केले आहे, पिताश्री?" संथमाने राग आकरत विजयदत्ताने विचारले.

प्रदीर्घ श्वास घेऊन श्रीवत्तने सांगितले, "घडयंत्रकारी एकटा नाही. निषेज्य आहेत. दक्षिणापथचे सर्व राजे एकत्र जमून आपल्याविरुद्ध कारस्थान रचत आहेत." "सगळे?" चकित होऊन विजयदत्ताने विचारले. "कालिंदीचा राजा पण या कटांत समील आहे!"

'हो तो देखीला'

विजयदत्तला चव्हाच बसला कुणीनरी विश्वासमान के जाय असंच त्याला वाटलं राज्याची समस्या किती गंभीर आहे व चिंताही इनके चिनाग्रस्त को आहेत ते आता त्याला कळाले

श्रीधर आजपर्यंतच्या सवे घटनाची जरी दंत बाखला, 'जेव्हा सर्व जे कौटिल्य सध्यातून वेगळे होऊन स्वतंत्र झाले, तेव्हाही आमच्यापैकी कृष्णाच्याच मतांत त्यांच्याबद्दल नाराजी नव्हती महत्वा पित्याने माही बहीण इंदुमती हिच्या विवाहासाठी स्वयंवराची घोषणा केली होती देवाविदेशाने निमंत्रण पाठवली होती पण इंदुमतीने कालिंदीच्या राज्याचे दुसऱ्या माधवसेन यांच्या

राज्यातून वसाला घेतली मोठ्या वाटात हा विवाहसोहळा सार पडला मंतर कालिंदी राज्याची मनुषा इंदुमतीला ताम्बरी पाठवत परंतु यांच्याच दिवसातून एका अवघडतात तिच्या मुलू आवली त्यानंतर पाधवसेनाने वसुमतीशी एका दुसऱ्या राजकुमारीशी विवाह केला हा विवाह माझ्याच खटपटीमुळे झाला होता म्हणून वसुमती मला संरक्षणा भावाप्रमाणे मानत आहे

आतापर्यंत आम्हा दोघातले सवध मित्रत्वाच आहेत माधवसेन राजा कौटिल्य राज्यात येत आहे, वसुमतीची मनामन इच्छा होती की तिची एकुलती एक मुलगी श्रीलेखा हिचा विवाह तुझ्या बरोबर व्हावा व यावेळी कालिंदीची राजसैन्या कौटिल्यची राणी होऊन यावी पी पण याला समजती दिली होती माधवसेनने कधी यावर विरोध दर्शवला नव्हता पण आज मात्र तो आमच्या विरोधकांपैकी एक झाला आहे "

एवढेचोतून एक उमासा सोडून श्रीधर गप झाले. विजयदत्तला आवचये वाटलं, की अमरसुद्धा होऊ शकत तर, चाकर तो विचार करू लागला माधवसेनामंडी त्याच्या बक्षितानी खूप काही केले होते 'सबबद्दल ही पातफेड' हा तर विश्वासघात आहे.

विजयदत्त मूक राहिलेला गहून महाराजांनी त्याची प्रेमाने पाठ पापटली व म्हणजे राजा माझादरजेत थांबा प्रथम विश्वावर बसला नाही म्हणून याचा शहानिशा करण्यासाठी तो सेनाध्यक्ष वीरनाट्ट याच्यावर हे काम सोपवले 'मूढतेपामातल त्यानी तपास केला आणि दहा दिवसांपूर्वी सविस्तर लिहिलेले निवेदन माझ्यासमोर लावर केले ते पाहून

तर मी खरोखरच अघायु झालो

विजयदत्त पित्याचे बोलणे लक्षापूर्वक ऐकत होता त्याला जाणवत की या साऱ्या संभषणाचा चक्रव्यूह त्यालाच भेदायचा आहे पित्याने पुढे सांगायला सुरुवात केली 'या निवेदनामुळे ज्या इतर मुख्यगोष्टी उजेडात आल्या आहेत त्याशिवाय मीट च्यात देऊन एक, हे सर्व एकाच स्वस्थयेच धागेद्वारे आहेत

दक्षिणापथच्या चार मोठ्या राज्यातले एक चपक राज्य आहे त्यांचा सध्याचा राजा मराठभूपती आहे त्यांचा पिता होना चक्रभूपती त्याने आपल्या वडील भावावर विषप्रयोग करून त्याला ठार मारले व आपण गादीवर बसला मराठभूपति हादेखील पित्याप्रमाणेच कुटिल व दुष्ट आहे त्याला दोन मुलगे आहेत, राज्याचा वरस धांस्ता चक्रभूपति-केवळ त्याचातच सत्य नव्हे तर हरीराची ठेवण व बुद्ध स्वामान देखील तो आपल्या लाजोवासातून आढे ही बापले काची जोडी दुष्ट आहेत शिवाय युद्धकर्तेनही प्रवीण आहे दोघांनाही आपल्या क्रुतेचा व कुटिल कारवायांचा फार अभिमान आहे या दोन सेनाज्ञी व्यक्तींची बाई नजर आता फक्त आपल्या अंतोः संपत्तीवरच नव्हे, तर दक्षिणापथच्या सार्वभौमत्वावर देखील आहे

सध्या चंदन राज्याचा राजा आहे वृषभध्वज हा वृद्ध जाणिव असमर्थ आहे शिवाय त्याला मुलवाळ नाही सिंहासनावर वरस म्हणून हक समू शकणारा कुणी जवळचा आमही दुर्दैवाने नाही या सर्व कारणांमुळे तो मराठभूपतिच्या जाळ्यात सहजपणे अडकला गेलाय त्याने अगोदरच

सांगितले होते की या युद्धावरून तो कुठे येऊ शकत नाही पण जी सेवा किंवा रसद हवी असेल ती तो पाठवीत जाईल आता हे पितापुत्र जरी थोडेसे वैयक्तिक घेऊन त्याच्यावर हल्ला करते तरी सहज जिंकू शकते असले पण त्यानी तस केलेल नाही कारण प्रथम ते कौटिल्य राज्य हटप करण्याचा वेत करत आहेत जोपर्यंत त्यांची ही योजना सफल होत नाही तोपर्यंत ते इतर कोणत्याही राज्याशी युद्ध करण्यात नाहील कारण त्यामुळे आपले लक्ष त्यावर जाईल आणि आपणही साबध होऊ

'कुटुंबा राजाने त्याच्याशी नव्हे केला आहे

'आता त्याची नजर कालिंदीवर आहे आणि ते राज्य आपल्या व त्यांच्या राज्याच्या मध्ये वेत

आपणा व कासिदिवीच्या राजाचा नातेसंबंध
अनन्यमाण्डळ मंडळभूषिनी वाना सावधपणे पावले
टाकतो आहे. याखेरीज, व्यक्तीचा पुत्राने जेव्हा
कासिदिवीच्या राजकुमारीच्या अर्ध मंदिराची दर्जा
ऐकलीय तेव्हापासून तिच्याशी विवाह करणार्या
त्याची लातस आहे.

अनके बालन अद्वैत पुनः थाबला
 विजयधर पित्याने सांगितलेल्या राजनैतिक
 प्रत्येक विवरण लक्षपूर्वक ऐकत होताना पित्याने
 बोलणे अचानक थांबल्यामुळे त्याला शंका
 आली तेव्हा पित्याने बरकतणी हसत्यासारखे
 करून म्हटले, “वहीलचारी माणस म्हणूनताना की
 कारण बीचन कायमामे ये उमलताया गुलाब-
 सारखे जमन”

पिन्नाचे दोलणे ऐकतांना अनेक शकांचे मोठेच त्याच्या मनात उठले होते त्याला ठाऊक होत की कौण्डिन्य आणि कालिंदी, या दोन्ही कुटुंबाची इच्छा होती की त्याचा वियाह श्रीलंकाग्रीच व्हावा सहानुभूतापासूनच दाब

एकमेकांना आवडत होती पण चालू राजकारणाचे डावपेच बुद्धिवळातल्या खेळाप्रमाणे होतं त्याच प्रेम हा आता त्या खेळातला एक मोहरा बनला होता त्याला वाटतं या राजकारणी बुद्धिवळात आणणं आपल्या मोहयुद्धात क्षण काप्यास अयमर्थ आणतं इतक्या साऱ्या शत्रूंना मर्यात्यांत नही श्रीतेखायी त्याचे लक्ष होईल का? तोपर्यंत तो अधिग्रहित राहिल का? चपकच्या राजकुमाराशी तिचा गुपचुप विवाह झाला तरी त्यात आश्चर्य वाटणार नाही

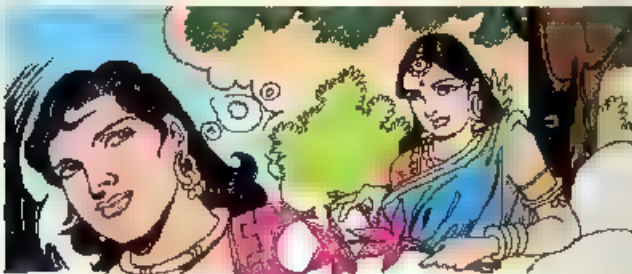
कराव बैठ विजयदत्त चिचरात बुझला होता.
श्रीदत्तही काही न ओतता बसला होता

आपल्या मुलाच्या चेहऱ्यावरचे बदलते माव
निरखत होता व त्याच्या मनावल्या भावनाचा
कलत्राळ जाणण्याचा प्रयत्न करत होता

नैव्हा त्रिचराचा गुता लुटून भस्माक येणत्या
व्यक्तिप्रमाणे चकित होऊन तो म्हणाला

‘पूढे सागा नऱ पित्ताश्री !’

(क्रमशः)

चांदोबा

24

१८५७ की वीर गाथा

पहिलें स्वातंत्र्य-समर

[illegible]

राणी जाफल्या द्वेन विष्णुसूनु दात्री, महर प
कात्री गण्यमह बुरबर जाऊ लागली इम्तिहा
सेनेची एक छोटी घण बहादुर नुकडी किचा राठलाग
करत होती. राणीला वारंवार भागे वळून पाहत
त्याच्याशी लढत, त्याच्यापासून बचाव करावा
लागाव होता.

एक संपूर्ण दिवस, विश्रान्ति न घेता ती
बोख्याव बसून सतत पुढे जात होती त्याचा
पक्षि मुकास काढीला पडला आख्या रात्री
झाडीहून निघालेली गाणी दिवसभरानंतर मध्यरात्री
काढीला पोचली

नानासाहेबांचे युक्तवधू व सर्व संशयनाशक
गणसाहेब, यांच्या महासाक्षात्कार महालीचे ऊन सत्री
पाहारा कस्त टोते

‘राणी’ ज्ञातिघि राणी इथें? रररी
आपणसात कुजबुज लमात रावसादेवानी बाहेर
येऊन राणीने वरागत केले राणी भोक्क्यावरून
जुती व सहजानंत्या सियाणी होपलेत्या बाळासा
आह नेले नोक्यानी राणीच्या होड्याचा लगाम
धरया

अरे ! या घोडशाने आपल्या मालकीची
निघने संवा केली व आपलं कर्तव्य पोर केले तो

25

बांदोधा

अचानक धधकिली खाली पडला व काही क्षणातच त्याने देह देवता

राणी गुडवे टंकून त्याच्याजवळ बसली व तिच्या त्याने प्रेमाने थापटले तिच्या डोळ्यातून अश्रू वाहत होते. आपल्या हा मुक्या संवकासाची ती अश्रुपूर्ण शब्दाजलीच वाहत होती.

परंतु राणीपाशी विश्वाचीसाठी वेळ कुठं होता? सकोळ हाताच रावसाहेबाच्याबरोबर लढाईची पुढची च्यात नवी करण्यास ती बसली. राणीच्या गुह्यांमार्फत नातमी मिळाली होती की झांशीत दिवतभर लुटलुट व कत्तल करण, ब्रिटिश सैन्यानी सर ह्यू रोजच्या नेतृत्वाखाली निम्म सैन्य तिच्या फांट्यावर निघाले होते.

राणी, राधसाहेब व आणखी एक महान क्रांतिनेता तान्हा रोप, शानी त्या मरणावल्या

चांबोबा

26

तीनचाह राजे त्यामनाच्या स्वाजगी मैमिकाची फौज एकत्र केली. तात्या रोपेच्या मृत्युप्रवाली हे सैनिक त्याच्याकडे येणाऱ्या इंग्लिश सैन्याच्या दिशेने जाऊ लागले. जुद्ध गावात दोन्ही सैन्ये एकमेकांसमोर आली.

राणीच्यात घनघोर लढाई झाली. दुर्दैवाने तान्हा रोपे याना आपल्या मैमिकाची नीट जुळवाजुळव करण्यास पुरेसा वेळ मिळाला नाही. त्यापुढे काही नाराच्या लढाईनंतर त्यांना साधार द्यावी लागली. इंग्लिश सैन्याने कालपीत प्रवेश करून इतर तुरडे (वसोड्डेवागी) आपल्या कारवायातून वचवलेल्या बंदुका, दारुगोळ्यांचे मस्तेले प्रचंड फोडार व कलगावर आयतन ताब्यात आणवामुळे सर ह्यू राजला एक मोठं घबाड मिळाले.

या विजयामुळे इंग्लिश सैन्याने जल्लोष साजरा केला. पण राणी लक्ष्मीबाई, रावसाहेब किंवा तान्हा रोपे यांपैकी कुणालाही ते पकडू शकले नाहीत याचे त्यांना दुःख होत होते. हे तिन्ही नेते आपल्या सैन्याची मुक्ता जमवाजमव करण्यास त्यावेळला पोचने त्यावेळेचे जे जिथे इज्जतच्या पक्षाचे हात पण सामान्य जसता व उच्चवर्गीयांच्या मनात क्रांतिकारकांविषयी आदर होता.

जेव्हा ही मंडळी त्यावेळला पोचली तेव्हा हिंदेराजे त्यावेळे सोडून पळून गेले. राणी व तिचे सहकारी याचे जमतेने भव्य स्वागत केले. ह्यू राजला हा फार मोठा अपमान वाटला. त्याला पकडू शकले होते की शिवांना त्यावेळे जत परत मिळाल नाही तर ईस्ट इंडिया कंपनीची सरकारण बायची नोकड कमी आणू. असा इतर राजे मागतील व त्याचा विश्वास ठेव. त्यांच्या पुढेवाने झांशीकर त्याचे पूर्ण नियंत्रण होत. इंग्लिश सैन्य झांशीमध असणे

अवश्यक नव्हते. ह्यू राजने सेनेला बोलावून घेतले व मोठे सैन्य एकत्र करून त्यावेळेवर लढा केला. त्याने शिवांना आपल्या सेनेच्या आग्रभागी ठेवले. ही त्याची खेळी अत्यंत यशस्वी ठरली. त्यावेळेच्या प्रजेने क्रांतिकारकांचे स्वागत आनंदाने केले होते. इज्जतानी हिंदुस्तान सोडून परत स्वदेशी जावे असा त्यांना वारत होता. परंतु त्याच्या पिढीजात राज्यकर्त्याबद्दल त्यांना स्वातंत्र्यकच म्हणुमूही होती. जेव्हा प्रजेने पाहिले, की इज्जतानी लढण, म्हणजे आपल्याच राजाशी लढणे, तेव्हा ते तटस्थ राहिले.

राणीने मोठ्या बहादुरीने व शधीने इज्जत सैन्याशी मुकाबला केला. लढाईत ती मंढरी सैन्याच्या आखाडीवर राहत होती. दुर्दैवाने तिचा विश्वासू घोडा अगोदरच मेलला. ज्या नव्या घोड्यावर ती म्दार झाली होती त्याला लढाईमधं येणारा बंग व चालबदलीची सवय नव्हती. शिवाय एक समोरचा शत्रूही निर्दय होता. ह्यू रोप हा एक कुशल व अनुभवी सेनापती होता. त्याच्या अभिपत्याखाली इंग्लिश सैन्याने अनेक लढाया लढलेल्या होत्या. तरीदेखील केवळ वीर वर्णाच्या राणीने ह्यू वेळापार्यंत त्याला झुजवत ठेवले.

तिच्याकडे होत फक्त अचार साहस दड निश्चय व राष्ट्रभक्ती.

तिच्या सैन्यात काखी निझा होती. पण त्यांना युद्धाचे प्रशिक्षण मिळालेले नव्हते. त्यामुळे त्यांचा अनुभवी इंग्लिश सैनिकाच्या रणनीतीसमोर टिकाव लागला नाही. जर त्यावेळेने निझा मदत केली असती तर परिस्थिती बदलली असती.

दुपार छळल्यानंतर बऱ्याच वेळाने राणीच्या सेनाधिकाऱ्यानी परत फिरण्याचा सल्ला देताना

सांगितले. 'यावेळी युद्धात प्राण देण्याचे औचित्य नाही. जर आपण जिवंत राहिलो तर आपल्या ब्रह्मास्त्राची पुन्हा आपण सवईत होऊ शकू.'

राणीने त्यांचा सल्ला मानून म्दार काढी व मूठमर सैनिकांसह रणभूमीतून भाजार घेतली. थोड्यावर स्वार होऊन ती मोठ्या वेगाने जाऊ लागली. पुढेच्या लाड्याप्रमाणे शत्रूसैनिक तिचा पाठलाग करीत होते. राणीला जिवंत अथवा मृतावस्थेत पकडून दिले तर जिद्दगीभा पुरत इतक मोठे इनाम मिळेल हे त्यांना चांगले ठाऊक होते.

एका चौकल्यावर आल्यानंतर राणीने एका लहान बोंडात पोडा बळकला. हातूतल कणारामा ती कुठल्या दिशेला गेली ते कळेल. म्हणून त्याच्या चार तुकड्या चार दिशांना पांगल्या. राणीचे अंगरक्षक अचानक थांबले आणि पाठलाग

चांबोबा

27

कारणाऱ्या इंग्लिश सैनिकांना त्यांनी मारले

काही अन्तर्पर्यंत राणी सूरभिरावपणे दीडत होती. शत्रूच्या द्रुम-या लुकडीचे शिपाई तिच्या मठावर होणे घाटेत एक बहानशी नदी लागली. राणीचा जुना घोडा असला तर यापेक्षाही खंद पावलावरून उबला मारून त्यान नदी पार केली असली. पण हा कथा घोडा तितका अनुभवी नव्हता. तो थांबला आणि घाबरून नदीकाठावरूनच हळू चालू लागला.

तोपर्यंत शत्रूचे शिपाई जवळ आले व राणीच्या सैनिकांवर ते तुरतून पडले. भंदर जखमी झाली. नदी किनाऱ्यावरच्या एका मोठ्यावरच्या ठिकाणी राणी पोंचली तिथे प्रवाह अरुंद होता व नदी पार करण सहज जमल अमन. पण मदतचा किकालीमुळे राणीला पात फिराव लागत. तलवारीच्या एका घावामुळे राणीने त्या सैनिकाचे इतर घावावेगळे केले. व घोड्यावरून उतरून तिने घायाळ मदरला सावले. त्याचवेळीच एका शेकड शिपायांनी तिच्या

डाक्यावर वार केला. राणीच्या श्रमशक्तींनी ताबडतोब त्याला यमरादनी पाठवले. व राणीला जवळपासच्या एका झाडाखाली आणले. 'माझ्या महादुपानो,' सणासभ राणी सध आयाजत म्हणाली. 'माझे प्राण गेले की जगच मला महासि ला. शत्रू जवळच आहे. त्यांचा स्पर्धा होऊन माझे शरीर अपवित्र होऊ नये ही माझी इच्छा आहे.

खरोखरच काही क्षणात तिने प्राण सोडला तिच्या विश्वात संयकांनी सुकी लांकड व पातापाचोळा एकत्र करून तिच्यावर अंतिम अश्रित्कार केले.

अशा प्रकारे भारतीयांनी हिंदुस्तानात एक चक्रवर्ती तारा अस्तगत झाला. जगाच्या इतिहासात या नेहमीचीदमरी एकच व्यक्ती होती. जेन ऑफ आर्का जवाहरलाल म्हणतात. 'विरमिराळ्या लोकांच्या आठवणीत एक नाव सदैव ताने आहे. ते म्हणजे इंग्रिजी राणी लक्ष्मीबाई. कैमळ वीस

वर्षांची लक्ष्मी जिने देशासाठी लढनालढना जिवानी खेळ केला.

शत्रूच्या ह्याजी सेनापतीने तिच्याबद्दल उद्गार काढले, "सर्वोत्तम आणि श्रेष्ठ वीरावतारी

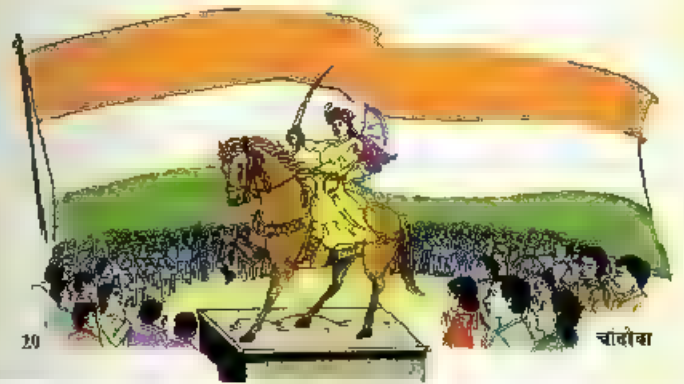
हे क्रांतिगुड लष्कर रापल कारण एकामागून एक सर्व मते युद्धत गहादुरीने लढताना गेले किना फाटीच्या तळावर चढले

शौर्य धैर्य दूरदर्शीपणा व गंतुत्व भारतान या गुणांची कधीही कमतरता नव्हती. एकाच गुणाची उपाव होती ती म्हणजे त्यावेळच्या राजांची एकलुट एकमेकांवर फुलवणी करण्याची उबरदस्त चढाओढ. त्याच्यामध्ये चालतेली होती त्याच्यापैकी क हीजणांनी तर आपल्याच देशातल्या विरोधी राजांची लढण्यासाठी परकीय शक्तींची मदत निर्लक्षणे घेतली होती. त्याविषय इंग्लिश सेना अधिक श्रेष्ठ होती व त्यात अनुभवी कुशल सैनिक होते. पण भारतीय माय प्रशिक्षित लढवय्ये नसून स्वातंत्र्यासाठी आहुती देणारे

धर्मसामान्य नागरिक होते

ही क्रांती संपल्यानंतर ईस्ट इंडिया कंपनीच्या अधिकार्यांनी व सैनिकांनी भारतीयोंवर अनन्यते श्रव्याचार केले. राजाचे निर्दोष व्यक्तींना निर्दयपणे मृत्युच्या दारात ढकलले व शेंकडों गावे वाळून वेचिराव केली. महान व किल्ले यांची विध्वंसक लूट केली गेली. शोबट्या बोगल बादशहा, ज्याने स्वातंत्र्याच्या मदत केली होती. त्या बहादुरशाह जफरला कैद करून त्याला खूनला हुडपा करण्यात आले. तिथंच त्याला म्हातारापणी एकानवासान मरण आले.

अस झाल तरी, ब्रिटनच्या बेव्याही व नागरिकांनी याच ईस्ट इंडिया कंपनीच्या अशा अत्याचारी घुमट्यावर कारवाया व दुर्बलसंयंबद्ध त्यांना दोषी ठरवले. हिंदुस्तानातून त्याच्या कारमाराची कडक छाननी झाली. महाराणी व्हिक्टोरियाने राजेश्वेची घोषणा केली व भारतातल्या राजांचे नागरिक अधिकार मान्य केले.

धनासाठी धनाची मदत

एका राजाच्या महालासमोर एक बैरागी येऊन दरोज देवा राहत असे व म्हणत असे, "माझ्यात अपार बुद्धिमत्ता आहे. परंतु अडीच कुणीही व्यक्ती भेटून नाही की जी निष्ठा उपयोग करील. मी स्वतः काही साक्षात्काराचा उपयोग करण्यास असमर्थ आहे." ही गोष्ट राजापर्यंत पोचली. एक दिवस राजाने वेदाभ्यासा महालात बोलणून सांगितले, "तू रोजरोज एकच गोष्ट पुन्हापुन्हा सांगतो आहेस, काय हेतू आहे तुझा झाला? जरा संविदनेत संमजवून सांग."

"राजन्, जर आपण विस्वास ठेवलात आम्हा मी जितकं मागेन तितकं धन प्रला देत जाऊ शकं काही दिवसांनंतर दिल्याच्या दसपट धन मी परत देऊ शकेन. मी मूळ मुहूर्ताची धनासाठी इतकी वाढवीत की आपला खजिना भरून जाईल." बैराग्याने मोठ्या विद्यासने सांगितले.

मंदी राजाच्या कानाने हळूच बोलले, "महाराज यांत धोका असेलसं धाटून, आपण विस्वास ठेवू नका." पण राजाने मनात बैराग्याला धन देण्याचे

ठरविले होते म्हणून त्याने मागेन तसेच देऊन त्याला निरोप दिला.

बर्षानंतर बैरागी पुन्हा आला व राजाला म्हणाला, "आठवतंय का महाराज? गेल्या वर्षी आपण मला जल्मीप्रमाणे धन द्यायचं वचन दिलं होतं. मला माझी योजना कार्यान्वित करण्यासाठी आणखी धन हवे आहे."

मंदी तकी म्हणत असतानादेखीव, राजाने बैराग्याला जितकं त्यानं मागितलं तेंबद्द धन दिलं. बर्षानंतर पुन्हा येऊन म्हणाला "माझी योजना आता शेवटच्या पायरीवर आहे. धनाची चणचण जाणवते आहे. म्हणून परत जातोय. मला आणखी धन हवंय."

राजाने यावेळीही त्याला भरपूर धन देऊन परत पाठवले. संन्याने यावेळेसही राजास धन देण्यास विरोध दर्शविला.

एक वर्षानंतर बैरागी परत आला. "काय, आणखी धन हवंय?" राजाने विचारलं. "नाही

महाराज, माझी योजना पूर्ण झाली आहे. आता आपण मंत्रीना घेऊन माझ्याबरोबर चलावे व आपल्या धनाच्या मदतीने किती मोठा खजिना शोधून काढलेला आहे ते पाहूने."

बैराग्याबरोबर आपण राजा खोच तयार झाला पण मंदी म्हणाला, "हा तर आपणा दोघांमधलं बोलाकतो आहे. त्याच्याबरोबर आपण दोघांनीच जाण मुराकिन नाही."

"मी त्याच्या बुद्धीचा चपत्कार पाहण्याचा निर्णय घेतला आहे. मोठ्या अडोने घेवत व महत्सारी राखून मी त्याच्याशी व्यवहार केला आहे. जर मी त्याला घाबरले असतो तर इतकं धन मी त्याला दिलं असतं का?" राजाने मंत्र्याला सुनावलं. सुरवातीपासूनच मंत्र्याला बैराग्याचा सहाय येत होता, हे बैराग्याच्या लक्षात आलं होतं म्हणून तो मंत्र्याला म्हणाला, "मंदीजी जर तुमच्या मनात काही वॉर्नटमाईट रांका असेल तर तुमचं अगरलक बरोबर घेऊन चला."

पण राजानं माफ नकार दिला, "नाही, फक्त आम्ही दोघच येऊ तुझ्याबरोबर."

दोघही बैराग्याबरोबर निघाले तरीही मंत्र्याने आपले दोन खेनिक गुप्तपणे बरोबर नेले होते. बैरागी, राजा व मंदी यासह शहर नदी, दन व पर्वत पार करून समुद्रकिनार्यावर आला. तिथे एक छोटीशी नाव होती त्यात तिघही बसले. नावाझाखेरीज इतर कुणासाठी त्यात जागा भरली नव्हती. नाव एका वेडाला लागली, तिथे चारी बाजूला दूस्वरपर्यंत गडबड पसरलेली होती व गगळे विरव्या घालत होतं. तरबेच्या मधोमध एक पाऊलवाट होती त्यावर ते चालू लागले, "हा बहुतेक जादूटोण्याचा टापू दिसतोय. आम्हाला जाऊन कुठे नेणार आहेस रे बैरागी?" मंत्र्यानी मधोमीत होऊन आपली तरवार

उपसली व विचारले. "बाबरण्यासोखं काहीही नाही हा जादूटोण्याचा देण नाही आहे. अगर धन दीतलं आपलेलं हे एक छोटास बेट आहे. जास्त लोक दिसले की बगळे घाबरून जातात म्हणून मी तुमच्या अगरक्षकाना नटाच्या बाजूला थांबवले आहे."

बैराग्याने मंत्र्याला सांगितलं. चातलचासत बैरागी एका ठिकाणी थांबला तिथे एक लोखंडी दरवाजा होता. बैराग्याने दार उघडून राजाना आत उण्यास सगितलं. आत ज्ञानाच खाली जाण्याचा जिना केलेला होता. राजा निर्मयपणे एकटाच आत शिरला. तिथे मोठ्या गुहेत मोठ्याच भांडार होत. राजाने पाहून भास्वर्यचकित झाला. डोळे विस्फारून तो फितत किमती मोठ्याचे दीगच्या दीग होते ते खूप वेळ पाहून बसला. जेव्हा बराच वेळ राना वर आला नाही म्हणून मंदी पुन्हा सारांच झाला. मंत्र्याने बैराग्याला पकडले व आपली

वतना पणजी तोच राजा आनून आता ब मज्यात म्हणता, 'जा, तुम्हीही पाहून या' जेव्हा मंत्री खात्री मला तव्हा त्यासही आश्चर्याचा धक्का मसला. वैराग्यावर लेशव घेण्यात त्याची चूक झाली हे त्याला उमजले वैराग्याने वे काही सांगितले तसे केल्याने दखल घेऊन येऊन मज्यात वैराग्याची माफी मागितली राजाने वैराग्यास मोठ्याचे खूप विचारले वैराग्याने सविस्तर उत्तर दिले सांगितली तो म्हणाला, 'माझा नाव सदानंद आणि मी एक व्यापारी आहे. समुद्रावर जहाजातून आपला माल शून्य अनेक बेटावर मी जात असं तेव्हा या बेटावरूनच एक रहस्य मला कळले. बेटाच्या चारी दिशांना जहाजमोठं खडक आहेत भरती ओढांतीच्या वेळी हे खडक स्पष्ट दिसतात या खडकात आणित्ता आपले आहेत शिंपल्याच्या जागल्या मासळीसाठी बगळे त्यांना उचलून आणतात आणि या खडकावर बसतात. शिंपल्यात तेजस्वी मोती असतात. या किमती मोठ्यांचा भला संपाद करायचा होता' परंतु तेव्हा दुर्दैवाने एका अपघातात माझी पत्नी ब मृत वारली या आघातानंतर मी आयुष्यात कोसमडूनच गेलो

नैऋतुळा या बेटातल्या मोठ्यांत माझ मन खल होत मला वाटले की जेथेयन या मोठ्यांवरूनही माझी आसली सुटत नाही. नापर्यंत मी खूप विरक्त वैरागी होऊ शकणार नाही म्हणून मी आपल्याजवळ शोधक मदत मागितली आपल्या धनाचा उपयोग करून हे भूमिगत बाजार बनवले इथे सगळीकडे शाल पसरली त्यामुळे पक्ष्यांच्यासाठी लपलेले मोती नमळ्यांना दिसत नाहीत व ते पुन्हा आपली शिंपले आणून टाकत. नंतर काही साणसाच्या मदीने मी शिंपल्यातले मोती काढले आणि तळघातल्या भांडारात ते सुरक्षित ठेवले

मला ठाऊक होत की प्रत्यक्ष पाहिल्यानंतर तुम्ही माझ्या शब्दावर विश्वास ठेवाल म्हणून मी मागील योजना आपल्यापासून गुप्त राखली मीनेचे बचन दिले होत ते पुर केल्या आता आपणच या मोठ्यांचे मालक आहात आता मला जीवनाबद्दल यत्किंचित आसली उरलेली नाही यापुढे शांतपणे नपल्या करण्याची माझी इच्छा आहे. आपण जे आपली प्रजा सुखी राहू वान

एवढे बोलून मोठ्यांच्या सार श्रमिण युजाकडे सोंपवून वैरागी तिथून निघून गेला

कावेरीच्या किनारी - ३

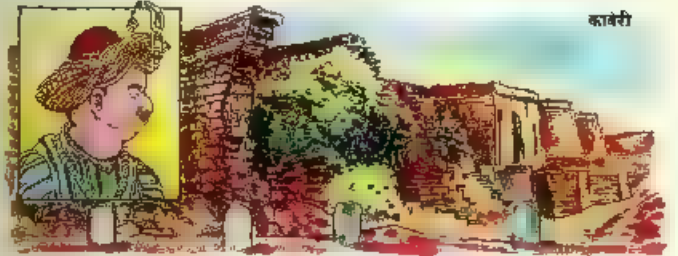
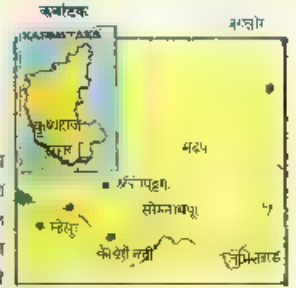
टिपूची राजधानी

वर्णन जयनी महालिंगम चित्र गौतम सेन

कृष्णराजसागरपासून सुमारे ३३ कि मी पर्यंत आग्नेय वाहणारी कावेरी अचमक दोन मगाल विभागली जाते आणि एक बेट कुशाग्रज निर्माण होते. श्रीरंगपट्टण नक्षक हा टापू ५ कि मी. लांब आणि ४ कि मी. रुंद आहे हा कावेरीच्या तीन मोठ्या बेटांपैकी पहिला आहे. तिन्ही बेटांवर श्रीरंगपट्टणचे मूर्ति या सारळीतले पडिले भक्ति असल्यामुळे अद्विष्टमण्डले जाते

मध्ययुगापासूनच हे एक महत्वाचे लष्करी ठाणे होते आणि १८ व्या शतकाच्या शेवटी हे बेट हैदराबादी व टिपू सुलतानाची राजधानी झाले.

श्रीरंगपट्टणचा किडला त्याच्या लष्करी महत्वाच्या दृष्टीने योग्यच होता. विजयनगरच्या राजांच्या काळात हा १४५४ मध्ये बांधला गेला. फिल्ल्यांच क्षेत्रफळ ५ चौस कि.मी आहे व आत २५,००० नगरिकांसाठी राहण्याजोगी मोठी पेट वस्त्रांसाठी होती किल्ल्याचा तट ४५ कि.मी लांबीचा आहे आणि त्यात चार दखाजे आहेत त्यापैकी तीन बंगळू दखाजा हैदूर दरवाजा आणि दिही दरवाजा आहेत चौथ्याच माय माय बोंदरगेट आहे ठरडव ते इस्किा लोभांनी दिलेल नाव आहे. तीन तट व तीन खंदकांनी वेढलेला किल्ला आता पक्ष्या अस्थित आहे. तरही येणाऱ्या प्रवाशांना तो प्रभावित करता. किल्ल्यात ज्या मुख्य प्राचीन इमारती आहेत त्या म्हणजे रामनाथीय मंदिर टिपून बांधलेली मस्जिद, टिपूचा तालमल्ल प्रसाद (जो आता मद्रासमध्ये आहे) व त्यात मद्रासी कैदेन ठेवले जात होते त्या कासमोडछा

ग्रामपत्तिका
कावेरी

मुंबय

शेर जे म्हणू टिपू सुलतान एक विलक्षण मणूत होना. स्वातंत्र्य हे त्याचं सर्वोच्च ध्येय होतं काही इतिहासकारांनी खाल करून इंग्लिश त्याला धमर्च व टंडादोही लावला आहे पण ही गोष्ट काय अतिशय वादलं कारण ब्रह्मा मुघलीच्या शहराचाचिच्यावर संकट आले ते तेव्हा त्याच्या हागाभावात टिपूने सैनिक पाठवून महान वेली व त्याची जहागीर त्यांना परत देवली

खकराचार्यांनी टिपूला अदराने लिखिले पत्र आजही सुरक्षित आहे हैदर आणि टिपू दोघांनी हिंदू देवळांना अदरपणे देणव्या दित्या होत्या. रंगनाथ मंदिरात त्यांनी दिवली चांदीची गळी आजही पाहायला मिळताना आर म्हणतात की लंडाईला निघण्यापूर्वी कायनेक प्रथम रंगनाथाच्या मंदिराच्या पुढे होऊन ठेवून जात

श्रीरंगपट्टणच्या किल्ल्यावर शेवटचा मोठा बंदी १७९९ मध्ये चौथ्या इंग्लिश-मैसूर युद्धात पडला होता यमिळेरस टिपू हल्याचा तडाखा घेतुं अकला नाही शेवटच्या तन्नामात गुण्या महात्माजबळ पडीकले जाणव्या काटकापाडी धोंटरोठ) शत्रुही शत्रुत तो लक्ष्मी होऊन कोली पडला आणि जेवळजबळ अर्धवट शुद्धीन असताना त्या लहान फाटकावरुं जाण्यास घाबरून मरुं लागला तो आंतल्या तटात तसा पांचला असना, परंतु मीर सादिक नवाच्या एका फिस्तुर अधिकाऱ्याने त्याचा मार्ग रोखला व एका इस्तेमाल सैनिकाने मागलेली

बांदोबा

हवाशिल

लकलक

34

रंगनाथाच्या मंदिर

35

बांदोबा

गांधी टिपूच्या मस्तकातून आपणार होती. टिपूला जिथे थोरली मिळाली तिथे एक सगमावरी शिळा राखलेली आहे. या युद्धात इंग्लिश फौजेचं नेतृत्व आर्थर वेल्सलीने केले होते. त्याने नंतर १८१५ मध्ये वॉटरलूच्या लढाईत जर्मन कमंडर ब्युलेच्या मदतीनं नेपोलियनला शर दिला

धीमापट्टणमध्ये टिपू सुलतानने बांधलेली तीन उल्लेखनीय स्मारके आहेत. मसीद, दर्यादीपत व गुबन मसीद १७८७ मध्ये तयार झाली. १७५५ पासूनच्या असणाऱ्या दोन मनोऱ्यावरून आसपासच्या टिपू कज्जेंत येऊ शकतो. दर्यादीपत बाग धुक्याच्या बाहेर केलेली आहे आणि तिथे टिपूचा श्रीरंग मत्सरादी बांधलेला मल्ल चालव्या अथर्वेत आहे. महात्माच्या निर्तीवर टिपूच्या लढायाची चित्रे लावली आहेत. अना या महात्माने रंगनाथाच्या मंदिरात आहे. मुंबज हे टिपू व त्याचे मानापणे यांचे समाधि-स्थळ आहे. कलव्याच्या आग्रेयेस असलेल्या या देवण्या इमारतीत फाट्या बेमोल्द दगडाचे खोब व हल्लीहल्ली मशी लढावेले दरवाजे आहेत

किल्ल्याच्या उत्तरांकाळा असलेल्या रंगनाथ मंदिराचे देवदेवदे मग बहुधा निमित्तव्या शतकाने निर्माण झाले असलेले रंगनाथस्वामीची मुख्य मूर्ती ४ ५ मीटर लांब आहे आणि दोघनागावर पडलेली आहे. मगदनाच्या मस्तकावर सगळ्या स्तन घाघांत लड आहे आणि पायापाडी लक्ष्मी बसलेली आहे. गौतम कधी आणि कावेरीच्या खोऱ्या मूर्ती जवळच खाली रक्षाम्न केलेल्या आहेत. रामान्नाच्या बाहेर उमे राहुनच देवाचे दर्शन घेता येत

किल्ल्याच्या उत्तरांकाळा असलेल्या रंगनाथ मंदिराचे देवदेवदे मग बहुधा निमित्तव्या शतकाने निर्माण झाले असलेले रंगनाथस्वामीची मुख्य मूर्ती ४ ५ मीटर लांब आहे आणि दोघनागावर पडलेली आहे. मगदनाच्या मस्तकावर सगळ्या स्तन घाघांत लड आहे आणि पायापाडी लक्ष्मी बसलेली आहे. गौतम कधी आणि कावेरीच्या खोऱ्या मूर्ती जवळच खाली रक्षाम्न केलेल्या आहेत. रामान्नाच्या बाहेर उमे राहुनच देवाचे दर्शन घेता येत

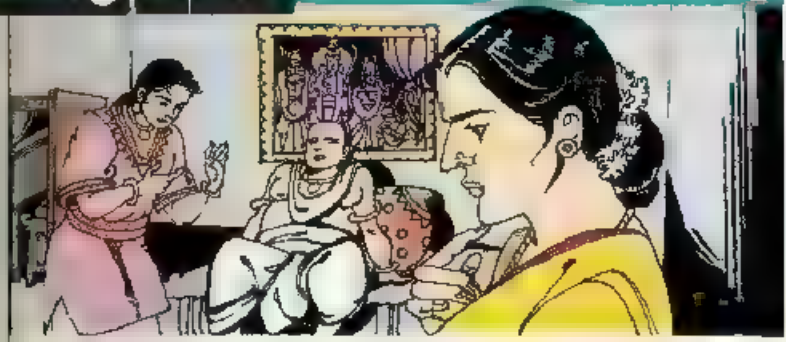
या टापूच्या पूर्वदोंकावा, किल्ल्याच्या बाहेर गंजाम नांवाची उपनगर आहे ते ठिपूने वसवले होते. कधी काळी हे नगर जमीन, कापड आणि चांगदाच्या उत्पादनासाठी प्रसिद्ध होते. गंजामची एकमेव उद्योगकीय इमारत म्हणजे इथले वैयक्तिक चर्च. हे प्रसिद्ध फ्रेंच पाद्री एले बुनोय यानी बांधले आहे.

श्रीरंगपट्टणम कावेरी दक्षिणेकडे वळते. सुमारे २५ कि.मी. पुढे नदीच्या डाव्या तीरावर सोमनाथपूर गांव आहे. इथे होयसळ शैलीचे एक सुंदर मंदिर आहे. ते बसू व डळवीळच्या प्रसिद्ध भविरापेक्षा जास्त चांगल्या अवस्थेत आहे. होयसळच्या निम वा नरसिंह राजाचा एक मनी सोपनाथ दंडनायक याने ११५६ मध्ये हे मंदिर बांधले. इतर होयसळ मंदिरांप्रमाणेच हे केशवमंदिर ताऱ्याच्या आकारात बांधलेले आहे. बाहेरच्या भिंतींक राक्षसपण भक्षामारताच्या स्था कोरलेल्या आहेत. पण गंजामचात माव निरनिराळ्या १५४ देवीदेवता आहेत. मुख्य गंगारा रिकामा आहे. कधी काळी इथे केशवाची मूर्ती विराजमान होती.

बहुतेक मोठ्या हिंदू प्रदिशच स्थानी व होल्यकाराची नांव कृपाती माहीत नसताने, पण त्यांमतापुर् मंदिराच्या बाहेर च्या

भित्रीक त्याच्या शिल्पीचे वस्तुअन आहे. एका फरशीक रंगमीदाराची नावही करलेली दिसतात. अस सांगतान की त्यांमताच दंडनायकाने अगवली चार मंदिरे बांधली होती. त्यांमती आता फक्त दोन दिव्हक आहेत. स्वस्तिंगवर मंदिर व लक्ष्मीनयिह मंदिर. दोन्ही मंदावस्थेत आहेत. जे केशवमंदिर, बी नीट देखभाल व दुरुस्ती केली नाही तर यांमतीही नीच दशा होण्याची शिक्ती आहे.

सोमनाथपूर
केशव मंदिर

अर्धा आशिर्वाद - अर्धा शाप

विदेश देशातल्या कोदंडगिरी गावात कोदंडशेट नावाचा एक व्यापारी राहान होता तो इमानेइतबारे व्यापार करीत असे म्हणून गावातले लोक त्याच्याकडे आदराने पाहतात असत. तो आनंदाने जीवन कठीत होते.

त्याला अष्टमा ही एकुलती एक मुलगी ती सुंदर आणि सुशील होती. मुलगा तरल्यामुने कोदंडशेटाची इच्छा होती की त्याच्या एका दूरच्या नातलग्याचा मुलगा विनयशील याच्याशी आपल्या मुलीचा विवाह करून त्याला धरजार्द करावा. आपली इच्छा व्यक्त करून त्यावर प्रेचार करणाऱ्याशी त्याने विनयशीलच्या वडिलांना नमो नमो पाठवला.

विनयशीलच्या आईला हा प्रस्ताव पसून पडला. तिने बरं-यत्नां लागितले, कोदंडशेटाचा बहुतेक मागीत प्रस्ताव की व्यापारात यदा आपल्याला किती नुकसान आलंय

बाणि कर्जाच्या माराखाली आपण किती पडकला आहोत. आणि त्यामुळे तुम्ही विनयशीलता व्यापारासाठी कुंनलक्षणासुद्धा पाठवणार आहात न.

जरी कुंनलक्षणाच्या राजाची परवानगी मिळाली नसली आणि विनयशीलने जायची सारी न्यायी केली असली तरी प्रता वाटत विनयत कुंनलक्षणापस न धाडला कोदंडशेटाच्या मुलीशी त्याचा विवाह करावा त्याला कुडा मिळेल त्यात आपण कंजफेड करून काढू. आणि व्यापारात जे काही मिळेल त्यात आनंदाने गुजराण करू. श शांततेने जीवत अणू शकू. विनयता इतकी एकदाच पाठवताना आपल्याला जी काळजी रागली असली, त्यातूनही आपण सुटून मोकळे होऊ आणि कोण जाणं दुबाची क्रपा असेल तर इथेच आपल्या व्यापारात फिल्ल चांगले दिवस येतील.

विनयशील आईचे दोन्ही डंकट होताना त्याला बरजाबाई बनण्याऐवजी आपल्या कपटाने श्वन कमावणे जास्त फसत होते त्याने आईला म्हटले, "पैसांच्या अडचणीमुळे घाबरून जाऊन तू अस बोलते आहेस आई ! अडचणी वाईट नसतात, त्यांना विऊन बांधे मात्र वाईट असते "

' आपल्या घरांतली आर्थिक परिस्थिती त्या महलीना माहिती व्हावी अस मला वाटत नाही खरस करून ज्याच्याशी जापले नातेसंबंध जुळणार आहेत निदान त्याचा तरी ! जर त्या कुटुंबातल्या मुलीशी माझं लग्न झालं नि मी घरचांवाई म्हणून त्याच्या घरी राहिलां तर त्यांना ह्या आर्थिक परिस्थिती निश्चितच कळेल

प्रग त्याचा आपल्याबद्दल काय वाटेल? तें म्हणतीन की कर्ज फेडण्यासाठीच आपण त्याच्याशी संबंध जुळवता आहे. ते आपल्याकडं अगदराच्या नजरेने पाहतील, त्याच्या मनावूप आपण उत्तम आणि मया एखाद्या नोकराप्रमाणे

त्या घरात राहून खानेल माझ्या म्हणण्याचा अर्थ असा बिलकुल नाही की अरुणाशी मी विवाह करण्यास तयार नाही माझी एवढीच इच्छा आहे की विवाहाच्या अगोदर आपणसुद्धा त्या धुराभ्याच्या प्रतिष्ठेला योग्य बनावे कुतलद्वीपच्या महाराजांकडून तिथें जाण्याचा परवाना मला मिळाला असेच तिथें आपल्या वेळान्तल्या बस्तू दुप्पट दराने विकल्या जातात तिथे सोने खूप स्वस्त मिळतं, दोन वर्षांत पैसा मिळवून पुष्कळ सोने खरीदता येईल आणि आपणही पुन्हा त्यांच्यासारखेच धनवंत व प्रतिष्ठित होऊं शकू, फक्त दोनच वर्षे वाट पहा आई, फक्त दोन वर्षे '

मुलाचे हे बोलणे ऐकून विनयशीलचे वडील फारच खूप आले त्याच्या बोलण्याला दुजोरा देत ते पत्नीला म्हणाले ' आपल्या परिवारामे व्यापारी बुद्धी बक्षणापरामत मिळालेली आहे विनयशीलमध्ये एका हुशार व्यापाऱ्याची झलक मला दिसते संकटात असताना पीनदुखी लेऊन

चांदोचा

कुळाच्या समोर बाकण घाड्याही स्वमायांत नाही ' नंतर त्यानी विनयशीलला हाक मारून मार्गितले "तेरीसुद्धा मुला, माझा एक सल्ला आहे तू अवश्य कुतलद्वीपला जा परंतु जाण्यापूर्वी कोदडशेटना एकाच भेटण्यास मात्र अनवश्यक जा '

विनयशील रुंददडशेटना भेटायला त्याच्याकडे गेला कोदडशेटना जेव्हा कळत की विनयशील व्यापार करण्यासाठी कुतलद्वीपला जातोय, तेव्हा ते फारच आनंदित झाले ते म्हणाले, 'समृद्ध पारकरून दूरच्या एखाद्या देशात जाऊन व्यापार करणे कठीण आणि नबाबदारीचं काम आहे मला काळजी वाटते पण तुझी अवयस्त इच्छा पाहून तुला अडवण हेंदंगवील अचित नाही

"तू तिथे पैसे मिळव वा न मिळव, पण जर तू दोन वर्षांत परत आलास तर माझ्या मुलीचा विवाह मी तुझ्याशीच लावून देईन "

विनयशील अरुणाला भेटला अरुणाचे सौंदर्य

च सुखभाब राहिल्याचा त्याला ती फारच आवडली त्याने अरुणाला सांगितल, 'तुला भेटल्यानंतर कुतलद्वीपला जावेसेच वाटत नाही मला वाटतं की तुझ्याशी लग्न करून इथेच आणण राहाव, तुझ्या वडिलांना पण असच वाटत होतं

"पण तुझी काय इच्छा आहे?" असा वेळ थांबवून विनयशीलने तिला विचारले

"कोदडशेते एक छोटेसे गांव आहे" बोळा वेळ विचार करून हसनमुलानं अरुणा बोलू लागली

"इथे थोड्या व्यापारास नि तुमच्या योग्यतेस व हुशारीस फारसा वाय मिळण्याससंक्षा नाही या ठिकाणी खरे धाडसी व्यापारी नव्या मधीचा शोध सतत करतात. माझी तर इच्छा आहे की तुम्ही समुद्रपार नव्या देशांत जाऊन व्यापारांत खूप यश मिळवावे नि जेव्हा व्यापारी बनावे ! देशविदेशी तुमच्या नावाचा बोलवावा व्हावा मला तुम्ही किती कमवाव याची चिंकीर नाही

पण विदेशात व्यापार करून परतलेल्या एका यशस्वी व्यापाऱ्याची पत्नी म्हणवण्यात मला जास्त आनंद आणि अभिमान वाटेन.

दोन वर्षांनंतर मुन्ही जेव्हा एक कुरात सि अनुभवी व्यापारी बनून परदेशातून परत यात तेव्हा मला फारच आनंद वाटेत तिथल्या अनुभवाची इथे तुम्हाला आणखी जास्त धन व नांव मिळवण्यास मदतच होईल.

कुतनद्रीपमधे राजाचा परवानासुद्धा तुम्हाला मिळालेला आहे. या संधीचा योग्य उपयोग करायला हवा! सोनेरी भविष्यासाठी सध्या मोठ्याशा सुखाचा त्याण करण्यातच हुशारी आहे.

विनयशील अरुणावा म्हणाला 'आता मला कळत की प्रत्येक पुरुषाच्या मर्यादामे एखाद्या स्त्रीची प्रगल्भ आवश्यक होत असते.' अरुणाच्या चादोबा

प्रेमपूर्वक शुभकामना व निश्चय व आपल्या मानापित्यांचा आशीर्वाद घेऊन विनयशील कुतनद्रीपच्या प्रवासाला निघाला.

कुतलद्रीपमधे विनयशीलला व्यापारात खूप यश मिळाले. त्याने दोन वर्षांत बरेच धन कमवले. कमाईचा मोठा हिस्सा तो आपल्या मातापित्यांना वाटवत होता त्यांतून ते कर्झफिड करीत एकीकडे व्यापार वाढवत होते. कुतनद्रीपमधे विनयशीलला एक बुद्धिमान आणि प्रतिष्ठित व्यापारी म्हणून मान मिळालेला तगला होता.

तेव्हा अचानक घडलेल्या एका घटनेने सर्वांच्या मनात काळजीचे काहूर दाटले. कुतनद्रीपच्या राजावर प्राणातिक्रम होला केला गेला. सुदैवाने राजा वाचला, परंतु हत्तेच्या प्रयत्नाबद्दल तपास करताना हड्डेदार विदेह देशात तपून बसल्याची बातमी लागली. त्याबरोबर कुतनद्रीपच्या राजाने विदेह देशाच्या राजाला दूताकरवी निरोप दिला 'तपासनात शोधित असल्या की माझ्यावर हला करणारे कायस्थानी आपल्या देशात लपले आहेत. आम्ही आपल्या देशाला भिन्नदेशी मानलो. एका भिन्नदेशीच्या नात्याने आपण या गुन्हेगराचा शोध करणे व त्याला पकडून आपल्या देशाकडे पाठवणे हे आपले कर्तव्य ठरते.

या गोपीर मामल्यान आपला पुरेपर सहयोग जर मिळाला नाही तर आम्हाला असे समजावे लागेल की आपण मित्र नसून शत्रू आहात आणि जाणूनवृत्तचे अपघात अपराध्यांना आश्रय दिला आहेत.'

त्याला मूळका देताना शोबटी अराही तिथील होत, 'जर आपण नातडीने काळजी केली नाहीत

तर आमच्या राज्यात व्यापार किंवा इतर काम करणारे आपल्या देशातले नागरिक निर्दोषपणे भारते जातील.

विदेहचा राजा हे पत्र याचून फारच कष्टी झाला. त्याने ताबडतोब आपल्या गुप्तहेरांना बोलावून या आरोपात किती खरेपणा आहे याचा शोध करण्यास मानिले आणि जर हे सत्य असेल तर गुन्हेगाराला लवकर पकडावे. ते कितीही प्रतिष्ठित व्यक्ती को असेनात असेही कर्मावले.

गुप्तचरांचे जाळे साऱ्या राज्यांत पसरले गेले व अपराधाचा शोध सुरू झाला. सर्व लक्षायांमधे व्यक्तींवर कडक नजर ठेवण्यात आली. विनयशीलचे माजी सासरे देखील यापैकी एक होते. त्यांच्या एका नातेवाईकाच्या घरी लम्याच्या प्रसंगी एक पुराहित व एक कवी आले होते. त्यांना ताहणणंसाठी त्यांनी आपल्या घरातील एक सोली हिरी होती.

पुरोहितने मिनीकच्या एका खुटीवर आपला सदां अडकवला होता, तो काढताना एकदम काढता बाहेर कविने टिप्पणी केली, 'हाड नाहीत डोकें नाही, हात आहेत पण पाय नाहीत. काढता तर काय झाला? घातल्यानंतर त्यात जीव येईल.' अस म्हणून कवी हसतात लागला.

पुरोहित नाराज होऊन म्हणाला, 'आपली कविता बंद करा कविमहाराज! मी सुईदोत घेऊन अत्तच्छ शिवून टाकीन.'

तेव्हा कवीची दृष्टी खिडकीबाहेर उभ्या असलेल्या अरुणावर पडली. त्याने निहा बोलावून सांगितले 'मला एक आणून दे, ज्याला एक डोळा आहे पण तो काढला नव्ह. बांधक म्हालाही आण जो समुद्रासारखा वाढतने, आणि चंद्रासारखा लहान होतने. पण ना तो समुद्र आहे

ना चंद्र. जर हे दोघही मिळाले तर पुरोहितची अहंछण निबावेल.'

असली विचित्र भाषा ऐकून अरुणा बाबरी अरुणाच्या पित्याने ही गांठ एकली. त्यानी कविता फटकारले, 'असली फातू बडबड काळत मला समजत नाही. नकोस शक्या देवावर गुहाहेर पारित आहेत. जरी त्यांनी तुमची प्रसली व विचित्र बरबट एकली तर आपल्या दोघांनाही त्यांना जख्मे लागेल, गुमहेर देशभर का छिडत आहेत व कुणात शोधन आहेत पाचा खुलासा वेनील त्यानी केत.

कोडडशेटची धाबगुडी पाहून कवी हसत सुटला आणि म्हणाला, माझ्या बोलण्यात काही एक रहस्य नाही. शेटजी, एकडोळावाली म्हणजे सुई, आणि वाढल्यावर कमी होणारा तो धागा! अलंकारिक भाषा वापरणे हा कवीचा स्वभाव

सहाभारत

असतो आपल्या घरात आपण आमहाला आश्व दिलात याचइत मी आपल्याला आशीर्वाद देतो, आणि जो आपल्याला शत्रु देखून त्याला माझे शत्रू

“कविच्या मुखोत्तर निघालेले वचन ब्रह्मवाक्यासारखे असते हे कारस्थानी लपवण्यासाठी मादरासारख्या जगा शोधनात मला वाटत तसेच असेल अर्धा आश्विनांद व अर्धा श्रावण्यात त्यामुळे जमत्कार होतो आपल्याला नोच आश्विनांद देतो आहे असा संकेत आहे की तो पक्षी व त्याच्या बाजूला पक्षाचा राजा मानला जाणारा आहे.”

शेटजीरा यांना गूढार्थ काहीच कळला नाही पण त्यांच्या घराजवळ दिडणाऱ्या ऐंढांना मात्र कवीच्या शब्दातून गुन्हेगाराबद्दल सत्येविक मणिली मिळाली होती त्यांनी कविच्या रहस्यपूर्ण वचनाचा अर्थ असा कळला की झुंजेखोर अशा एका मदिरान रपल आहेत की ज्याची देवता पक्षाचा ज्वारगरुड, त्याचा स्वामी म्हणजे विष्णू आहे किंवा विष्णूचा दुसरा एखादा अवतार आहे हेरांनी कसून शोध करताना खरोखरच गावान एक जुने देऊळ सापडले ते प्राचीन काळात गरुडद्वारा प्रतिष्ठापित विष्णूचा अवतार जो तरुमिश्र

मगवान, त्याचे देऊळ होते त्या देवाळाची नीट छाननी केल्यानंतर फुतरडीपट्या राजद्वाराचापला लागला राजाने त्या सर्वांना कैदेत ठाकले आणि त्यांना कुं तळदीपच्या राजाकडे धाडले विनयशील आणि विदेह देशांतले इतर व्यापारी स्वदेशी सुखरूप परत आले कोरंडेडोरेने आपली मुलगी अरुणा शिवा विनयशीलरी विवाह योउठा थाटाने साजरा केला त्यान महराजही सद्भाषी झाले व नव्या दापत्यास त्यांनी अश्विनांद दिला या समारंभान महराधानी त्या कवीलाही किमती उपहार देऊन त्याचा सत्कार केला, कारण त्याच्या गृह-धर्मय शब्दाच्या सकेताच्या आधारे हेरान कुंनतडीपच्या गुन्हेगारना पकडता आले होते, आपला राजा व देश यांना एका मोठ्या सफोटाला त्याने वाचवले होते

दोन वर्षांच्या पत्नीक्षेत्रात विवाह झाल्यावर दिनप्रदिवस आपल्या व्यापारांतल्या पदार्थां सह श्रेय अरुणाची प्रेरणा व प्रतीक्षा चालू केत होला व रगत वा मास्ययान समजत होला अरुणा आपला पती एका पेशवरी व प्रसिद्ध व्यापारी झाला आहे हे पाहून अभिमानाने व आनंदाने वाचते होती

भूतराष्ट्राने आपला पुत्र दुर्गाधर याला सावध बराणरायाही सांगितले की युद्ध हे सर्वानाच विनाशक व नष्टा आहे कारण त्याही मार्गाने हा धिनाश व लोखून वर परत दुर्गोधन काही एक ऐकायला तयार नव्हता नेव्हा सभेत उपस्थित असलेल्या सर्व राजाना वाटल की आता युद्ध हे निश्चित होणार व ते हाळण आता अशक्य आहे, ते सर्वजण बूझा ची नवारी कापण्यासाठी एकामागून एक असे समेतून उठून निघून गेले

युद्धाने आपल्या पुताचाच विजय हाईव अस धृतराष्ट्राचा वाटत होते त्याने सजयना एकाकान बालावून मागितले सजय नू पाडव आणि कौरवाचे बळ व पराक्रम दाखवले सर्व काही जणतोस तेव्हा पाडवाच्या पक्षात असणाऱ्या राजांपैकी काण राजे उन्साह दर्शयित होत व

कोणते राजे उदारा होत ते नू भला सांग

सजय म्हणाला “राजन मी आपल्याला एकाकान काहीही सांगणार नाही माझे बोलणे ऐकल्यानंतर आपल्या मनावरी ईर्ष्या जावूत राहील तेव्हा जर आपण महर्षी व्यास व गांधारी यांना इथे बोलवले तर ते रोक होईल त्याच्या समक्ष मी आपल्याला सर्व काही सांगेन

भूतराष्ट्राने व्यास व गांधारी यांस बोलावणे पाडवले, त्याच्यादेशन सजयने धृतराष्ट्राला उद्देशून सांगितले “राजन, कृष्ण व अर्जुन जवळारी पुरुष आहेत महावीर आहेत तिन्ही ताकतले सर्व योद्धे त्याव्याविरुद्ध रणे राहिले तरीदेखील कृष्णाला ने पराजित करू शकणार नाहीत, असा महान पुरुषाने कृष्णाने आपल्या पुत्राचा विनाश करण्याचा निश्चय केलेला आहे.”

“सजय हे रहस्य तुला कस ठाऊक? मला हे कां उमजत नाही?” धृतराष्ट्राने विचारलं

‘राबन्, आपण विद्याविहीन आहात आपले मन कलुषित झाले आहे तामसी विचारांनी भरले आहे भरलेले आहे त्यामुळे आपण कुण्याची शक्ती ओळखू शकला नाहीत विद्येमुळेच मी कुण्याची मजबूतता पूर्णपणे ओळखली आहे.’ संजयाने निरनकोचपणे व निर्भयपणे उत्तर दिले

व्यासांनी धृतराष्ट्राला सांगितलं “कुण्याचा तुझ्यावर लोभ आहे सजयला कुण्याविषयी संपूर्ण माहिती आहे संजयच्या म्हणण्याप्रमाणे तू वागलोस तर तुझा लाभ होईल व राज्याची हानी होणार नाही

उपप्लव्यहून संजय हस्तिनापुरात परत गेल्यानंतर धर्मराज कुण्याला म्हणाला, “कुण्या

चावरेवा

या रक्तरागींनी केवळ मित्रच आमहाला मदत कर शकतात आणि तुम्याशिवाय असमचा दुसरा कोण मित्र असू शकेल” तुझ्या मस्वशावरून आम्ही कौत्वांचा नाश करण्याचा संकल्प केला आहे. काहीही होवो तू आमचा त्राता आहेंस आमच्या रक्षणाचा भार आता तुझ्यावर आहे

“तुला जे काही सारावचय व निश्चित मनाने समज, ‘श्रीकृष्णाने आपवासन देत सांगितले

तंन्हा धर्मराज म्हणाला, ‘सभेत सजय जे काही बोलला ते तू ऐकलस त्याने धृतराष्ट्राचेच विचार पुन्हा एकदा सांगितले धृतराष्ट्र आमहाला राज्य दिव्यावाचूनच शांतीची बोलणी करत आहेत त्यांच्यावर विश्वास ठेवल्यामुळे आम्ही कठोर वनवास भोगला. मातांश्री व आमचे हितचिंतक यान्न मी काहीही एक सुख देऊ शकलो नाही. धृतराष्ट्राने दुर्योधनाच्या तोंडावाळा समीचीन दिली. दुर्योधनाला जे काही हव त्याप्रमाणेच ते वागतील

मी तर फक्त पाच गावे आमहाला दिलीन तरी युद्ध होणार नाही इतक सांगून पहिल पण दुर्योधन त्यालाही तयार नाही

दरिद्र्यापेक्षा मृत्यू परवडला, जाम्ही क्षत्रिय-वर्माचा त्यागही कर शकत नाही किंवा दुसरी इनर वृत्तीही स्वीकार शकत नाही म्हणून आमच्या शांतिप्रयत्नाच्या व्यतिरिक्त जरी आमहाला दोषी ठरवायान आल तरी न्यायासाठी आमहाला युद्ध हे करावेच लागेल

‘आता तुम्हीच सांगावे कुण्या, आपण कोपता मार्ग धरायचा? असल्या परिस्थितीत आमच्या कार्य्य कोणत असायला हव?’”

44

श्रीकृष्ण लक्षपूर्वक धर्मराजाची व्यथा ऐकत होतं ते गंभीर स्वरात म्हणालं, राजन माझ्या दृष्टीने पाहव व कोरव सरखंच आहेत. दोन्ही पक्षांचे हित लक्षांत घेऊन मी कौरवांची बोलणी करीत व आपला हेतू साध्य करण्याचा भरघोस प्रयत्न करीन. यक्ष पुष्पकार्यात जर मला यश मिळालं तर युद्धाची आपली योगार नाही व अनेक निर्दोष लोकाना मी कळठाच्या दाढीतून वाचवू शकेन, व हा चांगल्या गोष्टीचे श्रेयदेखील मला मिळेल”

“परंतु दुष्ट दुर्योधन तुमची कल्पना कधीही मानणार नाही त्याच्याबरोबर असलेले सर्व राजे त्याच्या छोटा हो करीत जलमग्न. त्याचापी पाजू, धरून तुम्हाला समर्पन देण्याचे सावस त्या राजांचे की कुणाच्यातच नाही. त्याच्या वागण्याचा किंवा बोलण्याचा तुम्हाला यत्किंचित जरी त्रास झाला तरी मला ते असह्य होईल” स्थिर मनाने धर्मराज उत्तरले

श्रीकृष्णाने निर्धाराने सांगितलं, “धर्मराज, मी दुर्योधनाला चांगलाच ओळखून आहे त्याच्या पक्षांतल्या इतर राजांना माझा विचार काय साहने सत्येची ठाऊक आहे माझ्याशी लढण्याचे शिवार माझा अपमान करणाऱ्याचे साहस त्यांच्यात नाही त्यातून कुणी जे तसा विचार केलाच तर मी त्याचा सर्वनाश करेन

पण ते अपमान करतील या भीतीने हा शांतीचा अंतिम प्रयत्न जर मी केला नाही तर लोक मला दूषण देतील. माझ्यावर शिरोहं उडवतील त्यासाठी, मी मंडळी माझ्याशी कधी का वागेनात माझे तिथे जाणे अत्यावश्यक आहे

45

श्रीकृष्णाचा दृढनिश्चय पाहून धर्मराज शांत झाले व म्हणाले, ‘कुण्या मी तुला धानवण्याच्या विचाराने म्हातं नव्हतं, तुम्ही सांगितलेल्या मार्गावरूनच जाण्याची आम्हा सर्वोंची इच्छा आहे. तू हस्तिनापुरात अवश्य जा व शांतीचा हा अंतिम प्रयत्नही करून पहा जस्य वाटल्यास कठोरपणे व्यवहार करण्यास संकोच करू नकोस

श्रीकृष्णाने समजावणीच्या सुलत सांगितलं धर्मराज, तू तर धर्माचा आश्रय घेतो आहेस, परंतु दुर्योधन हा अधर्माचा अवतार आहे क्षत्रिय धर्मानुसार ज्याचे रक्षण करण्यासाठीच युद्ध करावचं असतं जिंकू किंवा मरू याचा विचार न करता आता आपण युद्धासाठी सज्ज असायला हव क्षत्रिय कधी भिक्षा मागत नाही पण जाण्याचा

चावरेवा

पोष्य अधिकारालासी असल्या स्वाभाविक प्रवृत्तीचा उपयोग करणे

शोधर्यन तुम्ही त्याच्याबद्दल सद्भावभूति दाखवत आहात तोपर्यंत ते तुमच्याशी दुष्टपणाच करीत राहतील आणि तुमच्या राज्यावर अधिकार गाजवत राहतील कारण हीच त्यांची असुरी प्रवृत्ती आहे. श्रीकृष्ण बोलत आहेत

त्यांनी अजयपर्यंत इतके अवमर्ने आचरण केले तुमच्यावर अन्याय केला त्याविषयी त्यांच्या मरान पश्चात्तापाची यत्किंचित देखील भावना नाही ते आपला शांतीचा प्रस्ताव घुडकावतील हे मला निश्चित माहित आहे आणि तुम्हीही असा क्षमन राहू नका की धृतराष्ट्र किंवा भीष्म पितामह शांतीच्या वाडूने किंवा तुमच्या

चांशेवा

स्वित्वा विचार करतील म्हणून ! त्याच्यावरून तुमच्या मनातली आदरयुक्त भक्ती अस्थायी आहे. त्याचे तुमच्यावर प्रेम असले तरी धृतराष्ट्र पुत्रमोहने योग्य निर्णय घेणार नाही व भीष्म पितामह हस्तिनापूरच्या राज्याशी वचनबद्ध आहेत त्याच्याकडून काहीही मार्गदर्शन होणार नाही

कौरवसभेत मी त्याच्या सान्या धुष्कृत्याचा पाडा नाचीन आणि तुमच्या धर्मपरायणतेचा जोर देईन शांतीसाठी लागतील ते सांगे प्रयत्न मी करीन आणि तुमचे हितही ध्यानात ठेवीन तरीही सत्याची परिस्थिती पाहून मला वाटत की युद्ध सटळ आहे. 'जोपर्यंत दुर्योधन जिवंत आहे तोपर्यंत तुम्हाला राज्य भिल्लणार नाही म्हणून आता युद्धाच्या तयारीला लागून करा

तेव्हा भीमानेही श्रीकृष्णला सन्मार्गच्या सूत्रात म्हटले, 'कौरवसभेत तुमचे जाणे आणि शांतीसाठी प्रयत्न करणे निश्चितच आवश्यक आहे सर्वांच्या समक्ष दुर्योधनाला समजावून सांगाय त्या राक्षसाची समजूत पटवणे जरी अशक्य असले तरी त्याच्याशी प्रेमार्ज आणि मैत्रीपूर्ण स्वतंत्र तुम्ही बोलू आम्हाच्या वसावर विनाशाची साक्षी पडणार नाही हे तुम्ही पल्लवे वर्मराज किंवा अर्जुन यांचा आणि मलाही युद्ध करण्याची पुस्तीच होय राहो युद्धशोक नये हीच आम्हा सर्वांची प्रार्थना आहे'

आजपर्यंत मीमाते कौरवाबद्दल बोलताना इतका प्रेमस्वरूपा कधी दाखवला नव्हता किंवा शांतीच्या बाबतीत दर्शविले इतके औदार्य दाखवले नव्हते मीमाते बोलणे ऐकून श्रीकृष्ण काहीसा

46

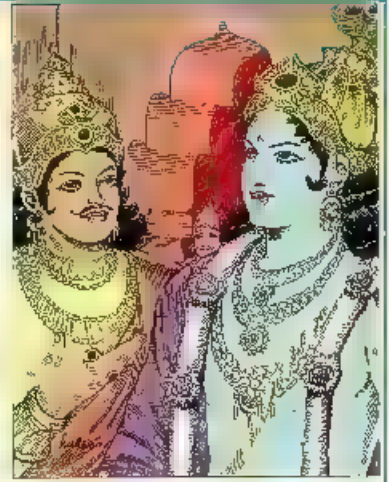
निराशा झाला भीमाच्या बोलण्यात दुष्ट कौरवांकडून झालेल्या अपमानाबद्दल निराशा अथवा सूडाची भावना यत्किंचित दिमली नाही म्हणून भीमाच्या मनात वृद्धाचे विचार भटकवण्याच्या उद्देशाने श्रीकृष्ण म्हणाला

भीमा आज तू फारच शांत दिसतो आहेस रे ! तू तर सदा लढायला उगावला असोयचास धृतराष्ट्राच्या मुलाचा वध करण्याचा तुला मकल्प लू विस्मलास की काय? दुर्योधनाला हार मारण्याचे तुझे स्वप्न कुठे गेले? युद्धाची वेळ आलेली नव्हती तेव्हा देखील युद्धाच्या कल्पनेने कुला जेवणाची किंवा सोपेची शुद्ध तत्तामची आणि आज तू शांतीची भीक मगणतो आहेस? त्याच्या पराक्रमाची व ताकदीची तुला मिती तर वाटत नाही ना? आणि त्यासाठी शांतीची इच्छा धरतो आहेस का? भीम अम बोलू शकतो यावर माझा खरोखर विश्वास बसत नाही

'हा मेघावृष्टीचा तुला शोभत नाही मीमा तुझ्या अचाट पराक्रमाचा व अचड ताकदीचा तुला विषर पडलाय की काय' सांगाय पृथ्वीवरचा कुणीही महाबली तुझ्या शौर्यपुढे टिकाव धरू शकणार नाही तू कितीतरी मोठमोठी कामे केली तूज जीवन कुतकृत्य केले आहेस दुसऱ्याने दिलेले दान स्वीकारण्यापेक्षा तुझ्यासारखा महावीर योद्धा आपल्या बाहुबळाकडे झिळवलेले राज्य चालवणे पसंत करेल

श्रीकृष्णाचे बोल ऐकून भीमचे बाहू खुलास पाव आगळे त्याच्या मसतरी बुद्धाची निद्रिप्त भावना चेतवली गेली तो जरा रागावून म्हणाला 'कृष्ण, तुम्हा गौरवमज मालाय तू तर मला

47

इतक्या अवळून ओळखतो आहेस तरीमुला माझ्या बाबतीत तू असे म्हणालास? मला माझ्या अचाट शक्तीसामर्थ्यावर जल्म विस्वास आहे माझ्या हातान रापडजेला राहू तो कितीही बसदड असला तरी तो जिवन राहू शकणार नाही बुद्ध होईल ना त्याचळला माझा परक्रम, शौर्य माझे बळ तेव्हा नवशिलच मी कोणताही मीत नाही मग तो देव असो दानव असो किंवा पक्ष किंवा असे !

'मी फक्त भक्तवशात भर्षभाशापासून नाचण्यासाठी शांतीचा प्रस्ताव माळण्याची इच्छा दाखवली

श्रीकृष्णाने मद्दमिंत करत म्हटले, भीमा मी तुला कोणत्याही प्रकारां शुद्ध लेखण्यासाठी बोललो नाही तुझ्या उक्तितामर्थ्याची मला

चांशेवा

तुझ्यापेक्षा जास्त जाण आहे. युद्ध करावे असं मलाही वाटत नाही. तेंव्हा तुमचे हिन सक्षान ठेवूनच मी शांतीसाठी आर्तिकाट प्रयत्न करणार आहे. जर माझा शांतीचा प्रयत्न असफल झाला तर माझ युद्ध निश्चित होईल. असा परिस्थितीत युद्धाला सारा भा. तुझ्या खासावर राईल. तुला युद्धासाठी तयार करायच्या हेतूने मी हे सर्व बोललो नाहीतर बोललो नसतो.

त्यावर अर्जुन आपला मनोदय व्यक्त करताना श्रीकृष्णास म्हणाला "ज्येष्ठचतुर्धर्मराजांनी आपला विचार सांगितलेलाच आहे मला त्याबद्दल आणखी काही बगळ सांगायच नाही मी तुझ्याकी प्रत्येक बाबतीस सहमत आहे. मू. सांगणाल तसेच आम्ही सर्वजण करू. तू जे ठरवशील किवा करशील ते आमच्या हिताचच

चांदोरा

असेल असा आमचा गाढ विश्वास आहे. जरी त्यासाठी त्याचा विनाश आवश्यक ठरला तरी आम्ही तेंसुद्धा करू. आमचे हित कशाप्रमाणे आहे याचा निर्णय कृष्णा, तुलाच करायचा आहे.

अर्जुनाच्या बोलण्याला अर्जुनदेव देत नव्हत म्हणाला, "कृष्णा, परिस्थितीनुसार तुला उचित वाटेल तसेच तू करावेस."

महर्षीवाने युद्धाला दुर्जोग देत म्हटले, जरी कौरवांना युद्ध नको असेल तरीही युद्धासाठी त्यांना प्रवृत्त करावे.

सात्यकीनेही महर्षीवाला पाठिमा दिला. इतका वेळ गंभीर व गंभ्य बसलेली द्रौपदी आता पुढे आली. सर्वांनी आपापला विचार कुठल्याला सांगितला होता. डोळं पुमून द्रौपदीने दुखी व क्रोधित स्वरान सांगितलं "धर्मराजांनी शांती राहवी म्हणून केवळ पाच शब्द मर्यादितली होती पण दुर्योधनाने तीदेखील विली नाहीत. आता आम्हाला पूर्ण राज्य हवय, हे त्यांना जाऊन सगळे तेव्हाच शांती होऊ शकेल. माझ्या दृष्टीकोनातून हाच धर्म आणि सत्त्वाचा मार्ग आहे. दुष्ट कीर्त्याचा महा करण्यास पाठव समर्थ आहेत आणि तेव्हा नू. आमच्या पक्षान आहेत तेव्हा मीही क्षमशील."

"दुर्योधनाने माझा अर्थत वाईट तऱ्हेने अपमान केलाय तरीदेखील अजून तो जिवंत आहे. माझे पाच महावीर पती असूनदेखील, ज्या अपवित्र हातांनी दु. शासन न माझे कस उकडून मला खेचले होते ते हात जोपर्यंत छाटले जात नाहीत तोपर्यंत मी शांत राहणार नाही. तोपर्यंत माझे हृदय सदाच्या कल्पनेने धडाधडा राईल

जर त्यांनी नहाची गोष्ट काढली तर या प्रसंगाची त्यांना पुन्हा एकदा जाळवण करून द्यायला विमल नकास."

श्रीकृष्णाने सर्वांचे बोलणे तक्षपूर्वक ऐकले होते. बसले सर्वांनी आपापले मत प्रकट केले तेव्हा श्रीकृष्ण नहाची बोलणी कःपयासाठी जाण्यास तयार झाले. निघण्यापूर्वी सात्यकीला म्हणाले "शत्रु चक्र. गदा व इतर काही शस्त्रे त्यांत ठेवून दे. दुर्योधन दुष्ट आहे आणि त्याच्यापेक्षा जास्त दुष्ट आहेत शत्रुशि व कर्ण. आपण जरी कितीही मनवान अमल तो तरी शत्रुपक्षाची शक्ती कधी कधी समजू नये."

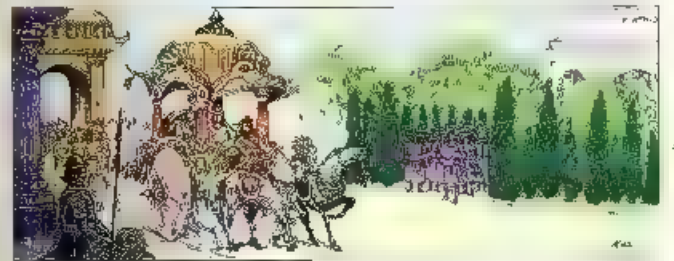
क्राणत्याही अभ्यर्षित प्रतिक्रियेसाठी आपण तयार सज्ज राहिल पाहिजे. आपल्या अपेक्षेनुसार शत्रू सहभावागत नाही. आणि त्याच्या कुठल्याही खेळीला आपण पोरखेळ समजला काय नय.

श्रीकृष्ण व सात्यकी यांना बसून निघाले पांडव धर्मितात धृष्टकेतू, द्रुपद, काशिराज वृष्टशुन. विराट इत्यादि राजे थोडक्या अंतरापर्यंत

त्यांना पोचवण्यास गेले.

मिरोप देवतात धर्मराजाने श्रीकृष्णाला आनिमन दिले आणि म्हटले, "कुंतीमातेची विचारामुस करून ये. त्यांनी आम्हाला फार लाढाकोडात बाढवलेय. आमच्यामुळे मातेला रूप कष्ट बोगावे लागत आहेत. आम्हा सर्वांतर्फे तिला भेटून तिला आश्वासन द्यावे. आम्हीही मानेचे दर्शन घेण्या उतसुक आहोत. तिच्या आदिर्वादांमुळेच आम्ही अबाध सुखरूप आहोत. तिच्या आन्तु सर्वांचे पुणाम लागलेय. धृष्टकेतू, भीष्म, द्रोण, कृपाचार्य, वासिक, योगदत्त वगैरे सर्व वडील महत्कीस आमचे प्रणाम विद्वत्काकारन माझे सप्रेम नमस्कार सांगाय." श्रीकृष्णास निरोप देऊन सर्वजण फतलले.

त्या रात्री श्रीकृष्णाने वृकस्थल गावात विश्रान्ति घेतली. गावातल्या प्रमुख नगरिकांनी त्याचे उचित स्वागत केले. श्रीकृष्णानेदेखील आपल्या अतिथीगृहांत या सर्वांची आस्थेने भेट घेतली.

49

चांदोरा

48

दंबोधभव

इ.स.पू. १०६. कुला राज होता त्याच काळ धनवान व ऐश्वर्यसंपन्न होते. तो वर्मकाळीण असून अतिशय चांगल्या तऱ्हेने राज्यकारभार चालवीत होता. कले त्याचा स्वभाव जबरन ओढवारी व असेल मठल्यासही होता.

मालव्या समारंकांनी त्याला सर्वोच्च राजा व एक महान पुरुष मानून त्याला गुणगौरव व श्रद्धा अशी त्याची आत्मनिष्ठा दण्ड होती. ही भाषणा दिवसेंदिवस वाढत चालली होती. लिहासादावा बसल्यानंतर तो राजा प्रत्येक विचारीत असे, मित्रांनी संभाषकांखाली राजाप्रतिनिधींनी माझ्यापेक्षा अधिक श्रेष्ठ, ब्रह्मचर्य व महान व्यक्ती या पृथ्वीतलावर आहे का ते सांगत.

राजाचा राम ओढवून घोषाची कुणाचीच इच्छा नसे. सर्वजण सोडवा आघाताने झपाटून नाही बघी ! कुणीही नाही. आपली बरोबरी वाचवात वध व धर्तीचा नाहीच नाही.

हे एकदा राजा ज्ञानदाने अविश्रब्ध होत असत. काही दिवसांतून राजाचा शेटावर एक मुली आला. राजाचे मुलीला नोक प्रत्येक विचाराला मुलीबद्दीनी निर्मिधारी संकीर्ण व गजालीत राहिले. ही राजा वर आलेला एकदा नाही दोघरात आलेत. कोण आहेत ते ? आणि राजाला तो कुठे ? राजाचे अचर्यसंचित होऊन विचरले. 'ते नमः भावना आहेत. ते सध्यादमपडेनाच्या कोळाराने गजालीत आणि जगातल्या सर्व भावनांमध्ये ते श्रेष्ठ आहेत. एवढे

बांदून मुली जन्मले.

मुलीच्या उपासनेला वध संपादना व भावनी नेमा बरोबर घेऊन पंथकादत पर्वताकडे चालू लागला. तिथे पांचाव्यानेतर पाहिले नर दुर्गत दिवशांत दोन मुली दिसाएवढे बसलेले होते व चपल्यत घडत होते.

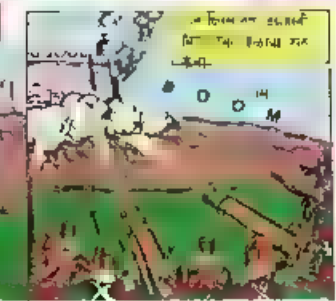
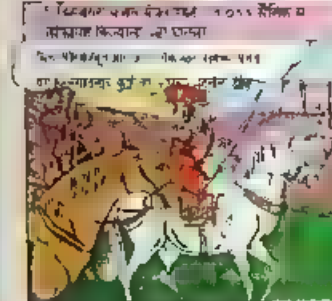
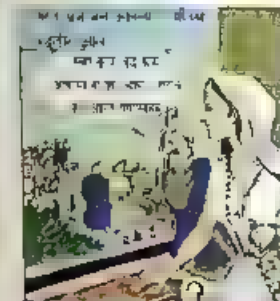
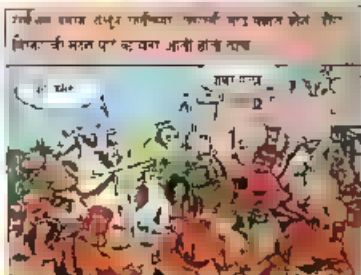
त्यांना पाहून दंबोधभव फारच निराश झाला. परंतु इतक्या दूरेक आला होता. तेव्हा मित्रपक्षी पालजारीची चाला चुकना त्याने त्या मुलींना घोळाने हांक मारली. पण मुलींनी कोठे उचलले नाहीत. ते सारंग भ्रमालात होते. राजाचे त्यांची तपस्व्यतेज दारुण्याचे प्रथम केले. पण ते दोघे हात होते. शेथरी व्हडून राजा त्यांना वाईट शब्द बोलू लागला.

निव्व मज एवढे मुलींनी कोळ उधळले. त्यांनी अचळपडलेली स्वताची एक लहानशी काडी घेतली. तिचे चार भाग करून राजाच्या सैनिकांच्या दिवोने थिरकावले. दुसऱ्याच क्षणी सर्व सैनिक आंधळे झाले व त्यांचे स्फुर्गाही विकृत दिसू लागले.

दंबोधभवाला खरोच करून चुकत की मुनीवर्षाच्या तपोबळ व आध्यात्मिक शक्तीपेढे चार सैनिकबळ गुंड झाले होते. त्याचा उन्मत्तपणा क्षणभंगीन विकृता आपल्या क्षमतांची क्षमता मानून त्यानेच नावाणाच्या फयादी लांठिंगे घातले. मुनीवर्षांनी त्यास क्षमा केली. राजाचा सदुपदेश केल्या. 'प्रत्येक प्रेमभाव राहू दे. अहंकारावर ताबा संवसाम तवच नुं करोस. श्रेष्ठ राजा मानला जादील.

आख्या राजाचे धान-धलत दंबोधभवाने प्रजेका प्रेमभाव देवून त्याची संस्था केली आणि त्यानेच सत्तातीने आपले जीवन व्यतीत केले.

गिधाडछाप नाकाची जादुगारीण

ललिता भरद्वाजची एक मुली झोनी लखिताला नव्हरी आवडत असे ही गोष्ट सर्वांना माहिती होती.

लखिताला बारावे वर्ष लागले तेव्हा भरद्वाज व्यापारासाठी शहरात आला. कोही वर्षातच तो लखपती बनवा होना आणि शहरातला एकप्रतिष्ठित व्यापारी झाला.

नरहरी गावातल्या शेतकऱ्यांचा मुलगा लाला ओता भरद्वाजाला आपल्या मुलीचे लग्न शेतकऱ्यालाही व्हावे हे पसंत नव्हते, पण ललिता इतर जुग्यांसाठीही लग्न करावला नव्हता. भरद्वाजने लखिताला खूप सारखातून पण ललिताला दडून बायली लखिताच्या आईने देखील लखिताचा विवाह नरहरीला व्हावा म्हणून आपल्या पतीला घिनती केली.

लग्नाच्यावेळी बोलणी करण्यासाठी भरद्वाज आपल्या गावी गेला. यारत आल्यानंतर तो लखिताला रागाने म्हणाला 'नरहरीला तू विसरून जा, आता त्याच्याशी तूच लग्न कधीच होऊ शकणार नाही.' भिरग्याचे बोलणे ऐकून ललिता खूप उदास झाली. लखिताची आईदेखील काळजीत पडली. तिने

आपल्या पतीला विचारलं 'कस झालय तें नीट सांगत का साही तुम्ही?' भरद्वाजने सांगितलं 'दोन महिन्यांपूर्वी नरहरी घर सोडून गेला आहे. नुकतच काळवय की ते गावाच्या पूर्वेला असलेल्या जंगलात एका तलावाच्या किनाऱ्या, एका लहानशा झोंपडीत राहत आहे. तो बारावल्या मंडळींना देखील घेतत नाही, त्याच्याशी बोलत नाही. सगळेजण म्हणतात की त्याने सगळ्यांचे घेतला आहे अशा सगळ्यांना मी बरा माहीत मृतगी देईन.' 'असं असलं तर आपण आपल्या मुलीचं लग्न त्याच्याशी कधीच करून देणार नाही. पत्नीमेढखील भरद्वाजची ही ओढली.

तिने मुलीला समजावत, 'तुझे वडील बराचर सामत आहेत. नरहरीला तू विसरून जा. त्याला निश्चित काहीतरी झालंय. नाहीतर आईवाडिलांना सोडून तो जंगलात पडला राहीत? सर्वांशी जयोल कां धरीन? तू त्याला विसरून जा, हद्दने जर त्याच्याशी लग्न केवस तर तुझा आयुष्य बरबाद होईल. मी आई आहे तुझी. तुला मी दुखी पाहू शकणार नाही.

आईचे बोलणे ऐकून ललिता रडायला लागली. रात्रभर तिला झोप लागली नाही. ती विचार करू लागली की त्याने घर का सोडले आहे? सरोखरीच त्याच्या मनात संसाराबद्दल वैराग्य उत्पन्न झाले असेल का? की माझ्याकडून निराशा झाली म्हणून त्याने हा निश्चय केला आहे? किंवा एखाद्या सुकटात पसतून गेल्यामुळे त्याने हा निर्णय कदाचित घेतला असेल. तिने मनात विचार केला की नरहरीला भेटल्यावरच खर काय ते कळेल.

त्या रात्रीनंतर, पहाटे तिचे आईवडील झपट जाग्यावरच, जलिता आपला जीव धोक्यात घेऊन, नरहरीला मेरण्यास एकटीच निघाली. गावाबाहेर आलात त्याची झोपडी शोधताशोधता सध्याकाळ झाली. त्यावेळेस रात्री कनाबाच्या काठी झाला होता. ललिताला घडून ती स्तब्ध झाला. त्याच्याजवळ असेल ती म्हणाली, 'हो अवेळी अरण्यवास करायसाठी? सन्यासाच जीवन जगायच इतं तुम्ही बोलत आहोत का?' की कोणावर खून गुगळून हा निर्णय घेतला आहेत?'

बांदोबा

56

निच्या प्रसन्नता उत्तर न देतच नाराजीने नरहरी म्हणाला 'तू इथे का आलीस? तीम्हळां एकटी' आपल्या लग्नासंबंधी बोलायला ।' न घाबरता न कचरता निर्भयपणे ललिताने उत्तर दिले 'लगावी गेलेच काढूनकोस आणि लक्ष्मणाच इथून निघून जा' नरहरीने जास्तच आग्रहून तिला सांगितले 'नाही जाणार कारण समजल्यानंतरच इथून बाईन तुम्ही मला सांगितलस पाहिजे की घर सोडून इथे अल्यात का रडत आहात?' ललितेच्या स्फात मिश्र होत.

'कोणत्याही परिस्थितीत मी तुला कारण सांगणार नाही आणि आपल हित पाहणार असशील तर ताबडतोब इथून निघून पळ जा' रागीत स्वरात बोलताबोलता ती झटकन उठून झोपडीत गेली जेव्हा जे त्याने जातून वरवांग बई केला अगतिच होऊन ललिता लक्ष्मण पत्नीच्या वाटेला लागली सूर्यास्त होऊन गेला होता. अंधार पडू लागला होता थोड्याच वेळाने भयानक

काळाची रात्र सग्या धरतीवर पसरली असली तिचे मन विदीर्ण झाले होते

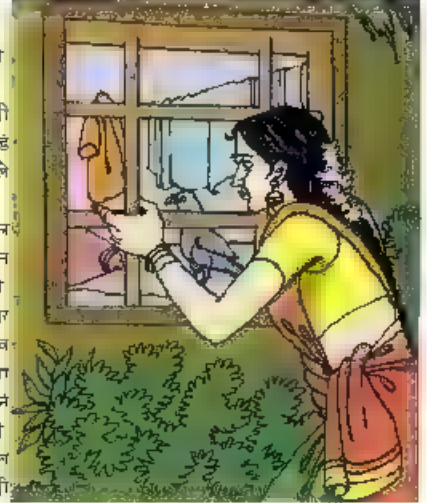
'हीच का माझ्या जालेल्या आयुष्याची कहाणी? तिने तारे दिसतील म्हणून आकाशाकडे पाहिले, पण राहाती ठांजी त्यांना झांकून टाकले होते

तौकरच वादळी वान्याच्या आवाजाने जमान असतस झाले हरीण व इतर वन्य पशू मयमीन होऊन आस-यासाठी इकडंनिकडं पळू लागले. विजा चमकू लागल्या आणि हंगच्या गालनेबगेघर पाऊस सुरू झाला. एकदा ललिताने डबले कीं तारेच पुढे जायचे. पण एका अज्ञात प्रेरणेने खेचून तिला पुन्हा नरहरीच्या झोपडीपाशी परत आणले. तिने खूप वेळ दरबजा ठोठावला पण उघडला गेला नाही. खिडकीच्या मधल्या बारीक भोकातून, आन तंरणाच्या दिव्याच्या ज्ञानीच्या प्रद प्रकाशाची एक रेखा, बाहेरच्या अंधाराने स्पष्ट दिसत होती. तीच तिची प्राम्प्रेक्षा मनणा आहे हे तनिताला ठाऊक नव्हत, तिने जेव्हा त्यापटीतून आत पाहिले तेव्हा ती एकदम धावली, जी धैर्यवती वादळी रात्रीलाही ध्यायली नव्हती ती झोपडीनले इथ पडून मितीने सुच झाली

नरहरीच्या जागी आन खाटेवर एक मोठे गिघाळ झपटले होते. निच्या भगावर रोमाच उभे राहिले ती निविष्ट होऊन तिथेच बेचूड पडली

उजवडल्यानंतर नरहरी जेव्हा दार उघडून बाहेर आला तेव्हा ललिताला तिथे पाहून चकितच झाला. नरहरीने जेव्हा तिला जंशने हलवून उठवले तेव्हा तिची खुन्न पडत आली. गुळीवर आल्यावर तिने विचारले, 'काल रात्री तुम्ही कुठे होतात?' तुमच्या खाटेवर तर एक मोठे गिघाळ होते

हं पंकून नरहरीने एक मोठा उसामा सोडला व

म्हणाला, ओहो? तर तू गिघाडाला पाहिलंस' थोड्या वेळ गप्प बसून ती पुढे म्हणाला, 'तुला गिघाडाचे रडस्य कडावे अशी धात्री इच्छा नव्हती. पण आता तू पाहिलस आहंम तेव्हा त्याची पूर्ण कहाणी मी तुला सांगतो

'दीन माहेन्यापूर्वी तुला भेटायला मी शहराकडे निघालो. लवकर पांचावे म्हणून जंगतातल्या वाटेने शहराकडे जात होतो. तिथे एक झोपडी होती. त्याच्यासमोर खाटेवर एक भेंसू व अक्रान्तचिक्रान्त दिसणारी झी बसतली होती. तिचे केस ताळून रागाचे होते आणि ती ते विचरत होती

निचा रंग काळाकुड व नाक गिघाडासमस्त होत. लास घांगडीसारखा अगारखा. तिने झालला होता

मला पाहून ती म्हणाली, 'कारा दिवसानी एखादा सुंदर न्णून दिसला आहे. कुठे जातो आहेस? नरहरी?'

बांदोबा

57

मी शुष्क स्वरांत म्हटलें, "मी माझ्या भावी यत्नीला भेटायला जातो आहे. मुला यांत कांही स्यास्य आहे थोडेंच?"

"हो, हो, जरूय स्यास्य आहे. मलादेखील लग्न कायचं आहे. मीसुद्धां एक कुमारी आहे. बल, आपण दोघेजण लग्न करूं या." ती आपलें मिधाळछाप हांब नाक पुढें आणत मला म्हणाली.

"तूच मला सुंदर तराण म्हटलं आहेस. पण तूं कधी आश्यांत तुझें रूप पाहिलं आहेस का? तुझें नाक मिधाळछाप आहे आणि किती कालुंद्री कुरूप विसेतल तूं !

माझ्या तोंडून हे कटु शब्द नट्यच विवाले झेले. यावर तिला खूप राग आला. दोळे जांब करत ती म्हणाली, "मिधाळछाप नाकाची असं म्हणून तूं माझा जपमल केलो आहेस. बरं तर, आता तूंही रव्ही अंधार झाला कीं मिधाळ ननशील आणि

दिकता मनुष्य होऊन नाना प्रकारच्या यातना सोसत रावडील." बरकें बोलून तिने कांशी पेंच उच्चारले.

तेव्हां मला समजलें कीं ती जादुगारीण आहे आणि तिने आपल्या जादूचा प्रयोग माझ्यावर केलेला आहे. तरीही तिच्या जादूची फिकीर न करता मी पुढें चालूं लागलों. जेव्हां रात्र झाली तेव्हां शरीरांतून असह्य राग बाफा निजून लागल्या आणि बाघनाचपता मझं एका मिधाळांत परिवर्तन झालं. रात्रभर मी एका झाडावर मसल राहिलो. सकाळ होताच मी पुन्हां जेव्हां मनुष्य बनलो तेव्हां मी जादुगारीणीजवळ जाऊन खूप विनमणी केली, पदपाराप व्यक्त केला, आणि तिचा जपमान केव्हाबद्दल तिची क्षमा मागितली; पण तिने आपली जादू परत घेतली नाही.

"आता तिच्या शापाच्या ज्वाळेंत मी आसुध्यभर होयलणार होच माझी म्मिती आहे." नरहरी दीर्घ श्वास घेऊन बोलला. "हें खस्य कुणाल कलावं ही माझी इच्छा नाही. कारण त्याचा सर्वांग प्रास होईल. म्हणून मी एकटाच निमृदपणें या नरक्यातना मोगतो आहे."

सलिताने मनाशी निश्चय केला कीं एकतर ती नरहरीस जादुगारीणीच्या शापांतून मुक्त करेल किंवा प्राणत्याग करेल. हा रड संकल्प ठरवून ती जादुगारीणीला भेटायला निघाली.

जादुगारीणीच्याकडे पोचेंपर्यंत दुपार होऊन गेली होती. त्यावेळीं ती बाजेवर अग्रामशीरपणें फुटाणे खाल होती.

सलित सख्ख्या बहिणीप्रमाणें तिच्या शेजारीच जाऊन बसताम म्हणाली, "ताई, ही तर जेव्हायची वेळ आहे. मग चणे खाऊन पोर कशाला भरतेस? म्हणूनच तूं इतकी हाडकुळी नि बारीक आहेस."

सलिताने आवाजात आपुलकीचा गोडवा

पुरेपूर भरला होता. "कोण आहेसगतूं? नातं जोडतें आहेस आणि माझ्या बाजेवर दोजारी अशी बसली आहेस की जलं कांही आपलं चुनं नातंच आहे." जादुगारीण वंगजीने उद्गारली. "तुम्ही बहोणच समज. पण मावीजो कुठे आहेत?"

इकडेतिकडे पाहिल, तिच्या गळ्यांत हात धाळत सलिताने विचारले.

"इतकें कुठलं साझं सय्य? बहुतेक मी जन्मभर कुमारीच राहीन आणि माझ्या मंत्राचा अंन माझ्याकरोबरच होईल." जादुगारीण हताश सुरांन म्हणाली.

"असं कशाला म्हणतेंस, ताई? हे काम तुला करणें अशक्य आहे थोडेंच? जर तुला एखादा तरा पसंत असेल तर आपल्या मंत्रशक्तीने त्याचं मन कां नाही बदलवत?" सलित हंयून म्हणाली.

जादुगारीणीने एक उमासा सोडला आणि म्हणाली, "हो वा पण मला हे कसं जमलं असतं? हिमालयांतल्या मुफेंतून एक जादुगर आला होता. त्याच्याकडून मी इतरांना त्रास देणारे, सुकसून करणारे दुष्ट मंत्र तर घेतलेच, परंतु इतरांच्या भल्यासारीं शुभमंत्र, देवमंत्र, मंत्र बदलणारे मंत्र, दुसऱ्यांचे विचार जाणणारे मंत्र, हे मला नाही शिकता आहे ! कारण ती जादुगर अचानक जलप्रवाहांत अंतर्धान पावला.

प्रतवयांत बाजूच्या रातोव्याच्या बाप्यांत एक साळू घुमली, आणि आपल्या पायांनी रोंपं कुतडायला लागली. जादुगारीणीने कांही मंत्र पुटपुटत तिच्यावर एक खडा फेंकला आणि साळूचे त्वरित एका सरळ्यामधें व्हांतरे झालं.

"अश्या ताई ! फारच अद्भुत हें !" टाळी बाजवून सलिताने तिचे मन निंकण्याचा प्रयत्न केला. ती पुढें म्हणाली, "आता याची पुन्हां साळू

होऊं शकेंव ना र ताई?"

"सांगितलं ना ! प्रतिशमन मंत्र मला घेत नाहीत, याचा आणखी क्षुद्र किडासुद्धां मी बनवूं शकले. परंतु जाता याची पुन्हां साळू नाही मला करता येणार. पण साझं रूप मात्र मी वाटेत तरा बदलूं शकते."

सलित म्हणाली, "तर मग आता ही साळू कायमची घरखाच होऊन ल्हाणार आणि कधीही मुक्त होणार नाही? मेल्यानंतर मुळां नाही?"

जादुगारीण उपहामाने ईसत म्हणाली, "जरूय मुक्त होईल या जन्मांत, पण मी मेन्यामंतर ! प्रत्येक जादुगाराच्या मृत्यूनंतर त्याची जादू व मंत्रांवांचा प्रभाव नाहीरसा होतो." थोडा वेळ सलित गप्प बसली. नंतर थोडा विचार करून म्हणाली, "आता आपण खऱ्याच बाबाबाबा बनणार असहोत. माझ्या थोरल्या दिसाशी तुझे लग्न होणार आहे."

"खरब? पण कर्म? मला तर सगळेच कुरूप ठरवून नाकारतात. तुम्हा दिवांना माझ्याशी लग्न करायला तू गळ घालणार आहेस का?"

"आता त्राई तू समजच कीं तुम्हा भाव्योदय झाला म्हणून! माझ्या दिवांना एका माहात्म्याने रागावून आप दिलेला आहे कीं जर तू सुद्धा मुलीशी लग्न केलंसतर तुम्हा मस्तकाचे तुकडेतुकडे होतील. म्हणून माझे वीर अचूक अविवाहित आहेत. खूप दिवसांपासून आम्ही त्यांच्यासाठी पन्नादा कुरूप मुलीच्या शोधांत आहोत. सुदैवाने आज तू भेटलीस. म्हणून तर तुला पाहिल्याबरोबरच मी तुला त्राई असं म्हटलं होतं," ललिता म्हणाली.

खूप वेळून जादुगारीण वरसाहाने बोलली, "या बा! आज माझा कुरूप बेटाराच वरदान ठरला. शुभकार्याला उशीर कशाळा? जल, आत्ताच मला तुम्हा दिवांकरडे घेऊन चल."

"हो हा, धीर धर जल. माझे वीर तुला पसंत पडतील कीं नाही याचाही का विचार कर. समजा, तुला ते जावबले नाहीत तर...? त्यापेक्षा तू अगोरे त्यांना रथ आणि नंतरच लग्नची गोष्ट काढू या!" ललिताने मोठ्या चतुर्पणे सांगितले.

चांदोबा

"हो चहाला म्हाला दिलाय हं! मी तुम्हालाच पोपट बनून देते. तुम्हे वीर जल पसंत पडले तर मी तिथेच माझ्या खऱ्या स्वरूपात येईन." एवढं म्हणून जादुगारीण पोपट बनून ललिताच्या हातावर बसली. ललिताने झटकन पोपटाची मान पुरगळली आणि त्याचे पंख उघडून टाकून, त्याच्या मांसाचे वचके तोडले. मेलेल्या पोपटाला घेऊन ती नरहरीला भेटायला गेली. नरहरीकडे पोपचेफर्षत एव झाली होती. नरहरीचे गिधाडांत रूप बदललेले होते. ललिताने मेलेला पोपट गिधाडाजवर फेकून म्हाले, "ही आहे तुम्ही हुष्ट, गिधाडछाप नाकवाली जादुगारीण! मी हिजा मारून टाकतो आहे. आता तू हिच्या जादूतून मोकळा आहेस."

नरहरी शापमुक्त होऊन आपल्या खऱ्या रूपांत बदलला. नरहरी म्हणाला, "आज तू मला एक नवा जन्म दिला आहेस. मी आजन्मच नाही, जन्मबन्मांतरी तुम्हा ऋणी राहीन."

ललिता स्मितहास्य करून म्हणाली, "तुम्हाला बाहील नाही का? प्रेमाच्या कपाच्या बधनात असलेले आत्मचे पतीपत्नी होऊन पृथ्वीवर येतात.

गप्प

एकदा गांधानून तिथेजण जवळच्या शहरांत खोरीसाठी गेले होते. रात्र झाल्यामुळे त्यांनी एका धर्मशास्त्रेन उतरायचे ठरवले. त्या तिघांत एक गुराखी, एक चौकीदार व एक माळी होता.

गुराखी म्हणाला, "जेव्हा मी म्हर्खासारखा ओरडतो, तेव्हा आजूबाजूच्या गांवातली चणारी गुरं मीनीने उभी राहतात.

चौकीदार म्हणाला, "जेव्हा मी आवाज लावतो तेव्हा चोर मिळून लपून बसतात. चित्तादेखील गांवाकडे येत असता तरी तो परत जंगलाच्या दिनेला पळायला लागतो.

माळी म्हणाला, 'तुम्ही तर असल्या लहानसहान गप्पा मारता आहात. मी जेव्हा कोंबड्यासारखी बांग देतो तेव्हा सूर्य उजवतो.

धर्मशास्त्रेच्या त्या दोननांत आणखी एक गृहस्थ उगोदरच आलेला होता व झोपल्याच सोंग करून गुपचूप बसला होता. त्याने विचार केला की या तिन्ही बातारामांची परीक्षा घ्यायलाच हवी. म्हणून त्याने चित्थासहसा आवाज काढून जोरदार डकाली फोडली. तो आवाज ऐकताच तिथेही धर्मशास्त्रा सोबून पळत सुटले.

- रामवरणु गणेशराव

चांदोबा

**Hop, skip and jump
through the wonder years**

Rs. 195/-

Fight make believe dragons, cross perilous seas or catch a winged fairy fluttering through the meadow. Take all of life's adventures big and small, in your stride with Footfun. Designed purely to give the maximum comfort when playing and for fun times.

FOOTFUN
Non-stop fun

The Footfun range is priced from Rs. 125 to 495, available in sizes 1 to 9. The model featured above is fabric priced at Rs. 195 (MRP incl. all taxes). The following range may vary with style and material and can change without prior notice. Liberty Group, P.O. Box 106, Kumbhariya Road, Jaipur-302001. E-mail: info@libertygroup.com

पाकिस्तान - जिथे लोकशाही आक्रमत आहे

आपल्या सुवर्णभूमीची, हिंदुस्तानची वाळणी १९४७ मध्ये झाली. मोठ्या भागाचे नांव हिंदुस्तान अर्धे भारत असे राहिले, व छोड्या विभागाचे नांव झाले पाकिस्तान.

हिंदुस्तानात म्हणजे प्रारंभत सर्वधर्मसमभाव होता. कोणताही एक धर्म हा देशाचा अधिकृत सरकारी धर्म नव्हता. पाकिस्तानने मात्र आपण इस्लामी प्रजासत्ताक असल्याचे १९५६ मध्ये घोषित केले.

स्वातंत्र्य मिळाले तेव्हा दोन्ही देशांनी लोकशाही स्वीकारण्याची शपथ घेतली होती. लोकशाहीत नियमितपणे निवडणुका घेऊन राज्यकर्ते निवडण्याचे स्वातंत्र्य बनतेला असते, लोकशाही पद्धतीचे काही तोटही आहेत, पण तिचा सर्वात मोठा फायदा म्हणजे लोकांच्या इच्छेप्रमाणेच असेर निर्माण होतो, वेळोवेळी ते त्यांचे शासक शांततेच्या मार्गाने बदलू शकतात. पण जर एखादा सत्तालोलुप हुकुमशहा देशावर राज्य करू लागला, तर मात्र राज्यक्रांति खेरीज त्याला सत्तेवरून खाली खेचता येत नाही.

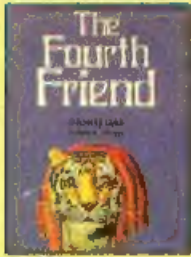
आपला भारत अजून एक सर्वधर्मी, लोकशाही राष्ट्र आहे ही फार मोठी अभिमानास्पद गोष्ट आहे. आपला

ही जगातली सर्वात मोठी लोकशाही! पण दुर्दैवाने पाकिस्तानाने याचा तशी परिस्थिती नाही. १९५८ मध्ये फिल्दमार्शील अयूबखानने कट म्चून सत्ता हस्तगत केली. त्याने घटना बदलली व सर्व अधिकार स्वतःकडे घेऊन तो हुकुमशहा बनला, त्याला ज. याह्याखान हा शोरा सच्चा शेर, घेटला व त्याने सत्ता गिळंकृत करून १९६९ मध्ये अयूबखानला सत्ताभ्रष्ट केले.

१९७१ मध्ये साम्राज्याच्या राजवटीत पूर्व पाकिस्तानच्या (पूर्वीचा पूर्व बंगाल व आताचा बांगलादेश) प्रजेवर एक क्रूर दहशतवादी तादती होती. पूर्व पाकिस्तानातले लाखों बंगाली - हिंदु व मुसलमान, - निर्वासित होऊन भारतात आले. म्हणून भारताला त्याची दखल घेणे भाग पडले. शोमशादेशीभूषेच भारतीय सेना दारुमपर्यंत गेली व तिने पाकिस्तानी सैन्याला पराभूत केले. स्वतंत्र बांगला देशाचा असा जन्म झाला.

हत्तेल्या व फजिती पावलेल्या साम्राज्याने राज्यसत्ता भुत्तो या एका राजकीय पुढाऱ्याकडे सुपूर्द केली. पुढे १९७७ मध्ये, पुन्हा राजकीय उलथापोत झाली व जनरल हक झिया-उल-हक याने सत्ता काबीज केली. त्याने लोकशाही पुन्हा प्रस्थापित करण्याचे वचन दिले; पण त्याने आपला शब्द पाळला नाही. त्याने भुत्तोवर खुनाचा आरोप ठेवला व त्याला फाशी दिले १९८८ मध्ये निवा-उल-हक एका रहस्यमय विमान अपघातात मरण पावला.

त्यानंतर निवडणुका झाल्या व पाकिस्तान पीपल्स पार्टीचे नेतृत्व करणारी भुत्तोची मुलगी, बेनझीर भुत्तो,

Rs. 30/-

Rs. 40/-

Rs. 30/-

Rs. 30/-

Rs. 25/-

Rs. 30/-

CHANDAMAMA BOOKS ARE ALREADY A LEGEND! THEY OPEN A NEW HORIZON ON THE WORLD OF LITERATURE FOR THE YOUNG.

Added to the six titles by Manoj Das is the charming seventh-

WHEN THE TREES WALKED by the inimitable story-teller **Manoj Das**

Rs. 30/-

Among the titles in the process of production are:

STORY OF KRISHNA
STORY OF RAMA
STORY OF BUDDHA

For details, write to:

CHANDAMAMA BOOKS
Chandamama Building
Vedapalani, Madras - 500 026.

पाकिस्तानची पंतप्रधान बनली.

पण तिची कारकीर्द अल्प मुदतीचीच ठरली. राष्ट्राध्यक्ष गुलाम इस्मायल खान यांनी तिला पदच्युत केले. १९९० सालच्या निवडणुकीत इस्लामी जनमुर्गी पार्टीचे नवाझ शरीफ पंतप्रधान बनले. राष्ट्राध्यक्षांनी त्यांना १९९३ मध्ये पदच्युत केले. त्यानंतरच्या निवडणुकीत केनझीर मुत्ता जिंकून पुन्हा पंतप्रधान बनली. १९९४ मध्ये तिला राजतंत्र कालव नवाझ शरीफ पंतप्रधान झाले.

१२ ऑक्टोबर १९९९ रोजी, सरसेनापती जनरल परवेझ मुशर्रफ यांना पंतप्रधानांनी काढून टाकले होते. त्यांनी बंडाळी केली व आक्रमिकारुत्या सत्ता काबीज केली. रुशीकला अटक केली गेली. त्यांच्यावर आता अनेक गुन्हेच्या आरोपाखाली खटला चालवण्यात येईल.

पाकिस्तानांतली ही असामान्य राजकीय

बौध्दत्वाची परिस्थिती पाहून जगांतल्या बऱ्या राष्ट्रांचे येते अस्वस्थ झाले आहेत. व त्यांनी आपली नाराजी स्पष्ट शब्दांत दाखवली आहे.

बलतविक इमीरनी त्यांच्या मुखत्यारीत होतं त्यानुसार निर्णय घेतला. पंतप्रधानाला सर्वोच्च सेनाधिकार्याला बढतर्फ करण्याचा अधिकार असतो. मुशर्रफने जे केले ते लोकशाही व घटनेच्या विरुद्ध तेने व बेकायदेशीर होतं. कोणताही अधिकारी, मा तो फौजदारी भोऊबा सत्ताक असत तर्हि, पंतप्रधानाला डॉक्टरांक नाही इथे जामत सांगता प्रशासक कोण, शरीफ की मुशर्रफ, हा प्रश्नच उदभवत नाही. जर एखाद्या सेनाधिकार्याने, कापडा धाव्यावर बसवून, लोकशाही व घटनेच्या विरुद्ध कशवाई केली, तर त्याचे राष्ट्रकिर्तीची सर्तोन सडून कदापि का, हा मुख्य प्रश्न आहे. आझि खानाचे मत मुशर्रफच्या कुत्खाविरुद्ध आहे.

